

BIULETYN POLONIJNY (76)

ZAWARTOŚĆ: I. Papież Jan Paweł II – misja Polonii i Emigracji; II. Duszpasterstwo Polaków w Federacji Rosyjskiej. Trudna przeszłość; III. Życie religijne emigrantów. Przykład Polaków w Austrii; IV. Polskie organizacje oraz instytucje działające na rzecz Kresów.¹

I. PAPIEŻ JAN PAWEŁ II – MISJA POLONII I EMIGRACJI

Papież Jan Paweł II podczas swoich podróży apostolskich spotykał się z Polonią i emigracją polską. Miało to miejsce w 45 krajach na różnych kontynentach. Ponadto tego rodzaju spotkania również często odbywały się w Rzymie. Podczas każdego z nich papież wygłaszał przemówienie, w którym poruszał sprawy istotne dla słuchaczy. Jego przemówienia (jest ich w sumie ponad 70), zawierają niezwykle i wciąż aktualny, ideowy program dla Polonii i emigracji polskiej.

W wypowiedziach papieża do Polonii oraz o emigracji pojawiały się następujące wątki tematyczne: naród i ojczyzna, historia, kultura, duma z Polski, integracja. Jan Paweł II „widział” wyraźnie etos współczesnej Polonii i emigracji polskiej.²

¹ Redaktorem Biuletynu polonijnego jest Eugeniusz S a k o w i c z , Warszawa.

² Zob. R. D z w o n k o w s k i, *Papież Jan Paweł II. Misja Polonii i Emigracji*, Warszawa 2016. W publikacji tej (wydanej przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament Współpracy z Polonią i Polakami za Granicą), tak samo zatytułowanej jak obecny tekst, podane zostały wypisy (cytaty) z przemówień papieskich, wygłoszonych w latach 1979-2003 a skierowanych do Polonii i emigracji. Fragmenty wystąpień papieża dotyczą następujących wątków tematycznych: człowiek; ojczyzna; naród polski nad Wisłą i na świecie; emigracja – jej wkład w rozwój i trwanie Polski; więź z Kościołem; kult Maryi Matki Zbawiciela; chrześcijańskie dziedzictwo kultury polskiej; rodzina na emigracji; pamięć, historia, tradycja – obroną przed

Naród i ojczyzna

Uwagę zwraca fakt, że Polaków w kraju, Polonię, emigrację oraz Polaków poza krajem, którzy nie są emigrantami, Jan Paweł II traktował jako jedną wspólnotę narodową, wytworzoną przez tysiącletnią, wspólną historię i kulturę. Nie burzy jej opuszczenie ojczyzny. Podczas spotkania z Polakami w Hiszpanii mówił: „Naród żyje nie tylko w swoim historycznym pniu, nad Wisłą, ale także w różnych miejscach świata” (Madryt, 1982). Wielokrotnie podkreślał, że Polaków w kraju i poza ojczyznę łączy dziedzictwo tej samej kultury.

Przez określenie „naród” rozumiał wspólnotę ludzi o tej samej kulturze i doniosłą wartość inspirującą ich do działania. Takie jest również rozumienie tego pojęcia przyjęte w socjologii. Do Polaków w Wiedniu (1983) mówił: „Naród to jakaś szczególna synteza mowy, myślenia, wartości, doświadczenia, wiary, tradycji, cywilizacji, a więc w szerokim tego słowa znaczeniu kultury (...). Jest dla nich mocą i natchnieniem w tworzeniu wciąż nowych wartości, w kształtowaniu oblicza życia ojczystego, życia rodziny ludzkiej, w kształtowaniu przyszłości”. Słowo „naród” w wypowiedziach papieża było – po słowie „rozwój” – najczęściej używane.

Niezwykle ważne było w nauczaniu Jana Pawła II pojęcie „ojczyzna”. W przemówieniu do Polaków w Australii wyjaśniał je następująco: „Ojczyzną człowieka jest nie tylko przestrzeń, w której przyszedł na świat i gdzie żyje, ale także ta, w której może odczytywać utrwalone w całej tradycji, w dokumentach, wartości, jakie nadają sens jego życiu. To też stanowi źródło natchnienia i motyw zaangażowania się w poszukiwanie wartości, w rozwój wartości o zasięgu powszechnym” (Melbourne, 1986).

Podczas konferencji „Kraj – Emigracja” (Rzym, 1990) powiedział, cytując swego ulubionego myśliciela Cypriana Kamila Norwida: „Ojczyzna to nasza wspólna Matka, to nasz «wielki zbiorowy obowiązek» i jesteśmy za nią odpowiedzialni”. W przemówieniu do Polaków w Bogocie (Kolumbia, Ameryka Południowa, 1986) tak uzasadniał to stwierdzenie: „Wobec Ojczyzny – zaciąga się dług, tak samo jak zaciąga się dług wobec rodziny, wobec rodziców”.

Na spotkaniu z Polakami w Kenii w Afryce jako przykład wskazał siebie: „Jeżeli chodzi o to (...), że ja wszędzie podkreślam moje polskie

staczeniem się w nicość; „Możemy być dumni, z tego, co mamy”; integracja; SOLIDARNOŚĆ – wyzwaniem dla świata.

pochozenie – trudno inaczej! Nie ma powodu, żebym tego nie czynił (...) – ja jestem niesłychanie wdzięczny mojemu narodowi, polskiej szkole, polskiemu uniwersytetowi, polskiemu Kościołowi, polskim doświadczeniom historycznym, że mogę na spotkanie tych wszystkich współczesnych doświadczeń ludzkości, a zwłaszcza doświadczeń Afryki, wychodzić tak adekwatnie przygotowany” (Nairobi, 1980).

Choć przemówienia Jana Pawła II do Polonii i emigracji przenikał duch patriotyzmu, to słowo i pojęcie „patriotyzm” spotykamy w nich zaledwie kilka razy. Jest ono zawsze wyjaśnione i uzasadnione. W jednym z przemówień (Rzym, 1978) wskazał, że: „Nie ma on [patriotyzm] nic wspólnego z ciasnym nacjonalizmem czy szowinizmem. Jest prawem ludzkiego serca. Jest miarą ludzkiej szlachetności – miarą wypróbowaną wielokrotnie w ciągu całej naszej niełatwej historii”.³ Zobowiązanie do szacunku i miłości kraju ojczystego widział w IV przykazaniu Dekalogu: „Czcij ojca i matkę swoją”. W książce *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, stwierdził, że jak rodzina, tak również naród i ojczyzna są rzeczywistościami nie do zastąpienia.⁴

Wielu publicystów i polityków polskich, niechętnych lub wrogich chrześcijaństwu, eliminowało przez lata z dyskursu społecznego pojęcia „naród” i „ojczyzna”. Głosili oni tezę o końcu państw narodowych. Mówili „o wolności od patriotyzmu”. Polskość zastępowali europejskością,⁵ a wobec Polaków upowszechniali „pedagogikę wstydu”. Celem tego było szerzenie utopijnej postawy kosmopolityzmu. Nauczanie papieża Jana Pawła II było wobec tych opinii zasadniczą opozycją i dlatego miało i wciąż ma szczególne znaczenie.

Historia

Jednym z podstawowych czynników samookreślenia się człowieka w jego wymiarze indywidualnym i społecznym jest historia. Bez poznania

³ Jan Paweł II, *Do Ludu Bożego*, Rzym 22 X 1978; cyt za: K. C z u b a, *Jana Pawła II osobowe doświadczenie ojczyzny*, *Collectanea Theologica* 75(2005) nr 4, s. 83.

⁴ T e n ż e, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005, s. 73.

⁵ B. S t a n i s ł a w c z y k, *Kto się boi prawdy? Walka z cywilizacją chrześcijańską w Polsce*, Warszawa 2015, s. 16, 371, 442.

historii i kultury własnego kraju nie może zaistnieć głębsze utożsamienie się z nim, patriotyzm i działanie dla jego dobra. Dlatego Jan Paweł II w swoich przemówieniach do Polonii i emigracji wskazywał na znaczenie znajomości historii Polski i wzywał do jej poznawania. Widział w niej zabezpieczenie przed manipulacją pamięcią społeczną i tożsamością narodu.

W jednej z wypowiedzi do przedstawicieli Polonii przybyłych do Rzymu tak to uzasadniał: „Jesteśmy przywiązani do wartości tworzonych w przeszłości, bo one stanowią naszą tradycję historyczną; i w nich Polacy, broniąc swej tożsamości, odnajdywali zawsze swoją ostoję i źródło jedności i tożsamości narodowej, państwowej” (Rzym, 27 VI 1985). „Teraźniejszość – mówił do Polaków w Australii – nie istnieje i nie może istnieć bez przeszłości. Nie ma twórczości bez pamięci. Pamięć gwarantuje wspólnotę i jedność, ale zabezpiecza przed stacaniem się w nicość” (Melbourne, 1986). Było to wymowne uzasadnienie znaczenia znajomości własnej historii.

Kultura

Papież Jan Paweł II podkreślał rolę kultury w dziejach Polski. Widział w niej decydujący czynnik kształtujący rzeczywistość społeczną. „Kultura polska – mówił do Polaków Londynie (1982) – jest dobrem, na którym opiera się życie duchowe Polaków. Ona wyodrębnia nas jako naród. Ona stanowi o nas przez cały ciąg dziejów. Stanowi bardziej niż siła materialna. Bardziej nawet niż granice polityczne. Wiadomo, że naród polski przeszedł przez ciężką próbę utraty niepodległości, która trwała z górą sto lat – a mimo to pośród tej próby pozostał sobą. Pozostał duchowo niepodległy, ponieważ miał swoją kulturę. Więcej jeszcze (...): wiemy, że w okresie najtragiczniejszym, w okresie rozbiorów, naród polski tę swoją kulturę ogromnie jeszcze wzbogacił i pogłębił, bo tylko tworząc kulturę, można ją zachować”. Wcześniej obszernie rozwinął tę myśl w przemówieniu w siedzibie UNESCO w Paryżu (2 VI 1980).

Fundamentem narodowej kultury Polski jest chrześcijaństwo, które stanowi jej podstawową wartość. Dlatego Jan Paweł II uważał więź Polonii i emigracji z ojczystą kulturą za warunek zachowania przez nią godności własnej, zdobycia szacunku u innych i owocnego wkładu w dobro kraju pochodzenia i nowej ojczyzny.

Podczas spotkania z Polakami w Niemczech w niezwykle mocny sposób wskazał na właściwą hierarchię wartości w dążeniach emigrantów: „O wartości człowieka ostatecznie decyduje to, kim jest, a nie to, ile ma. I jeżeli

człowiek ztraci swoją godność, wiarę, świadomość narodową tylko dlatego, by więcej mieć, to postawa taka musi ostatecznie prowadzić do pogardy dla samego siebie. Natomiast człowiek świadomy swej tożsamości płynącej z wiary, z chrześcijańskiej kultury, dziedzictwa ojców i dziadów, zachowa swą godność, znajdzie poszanowanie u innych i będzie pełnowartościowym członkiem społeczeństwa, w którym wypadło mu żyć” (Moguncja, 1980).

Podobne słowa skierował do Polaków w Australii: „Ludzie, którzy pamiętają, skąd pochodzą, ludzie, którzy cenią swoje tradycje, mogą wnieść wiele w życie każdego kraju” (Melbourne, 1985). Trudno o bardziej jasne i zdecydowane uzasadnienie postulatu zachowania chrześcijańskiego dziedzictwa kultury polskiej przez emigrację i przekazywania go następnym pokoleniom jako bezcennej wartości życiowej. Według myśli papieża, służy to wychowaniu na emigracji pełnego człowieka i jest warunkiem twórczego włączenia się w życie krajów osiedlenia.

Papież nie uważał dziedzictwa wyniesionego z ojczyzny za coś, co się bez trudu posiada. Przeciwnie, wskazywał na konieczność osobistego wysiłku w tej dziedzinie. Do Polaków z krajów Beneluksu mówił, że jest ono z pewnością wielkie, ale i trudne. I dodał: „Musimy je wciąż na nowo odkrywać, pogłębiać i żyć nim, przekazywać je tym, którzy przyjdą po nas” (Bruksela, 1985). Tego rodzaju wezwania zawierają papieskie przemówienia wygłoszone do Polaków i Polonii we Francji, w Niemczech, Austrii, Szwajcarii, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Australii i gdzie indziej. Są one zawsze rzeczowo i starannie uzasadniane.

Duma z Polski

Podczas swoich spotkań z Polonią w różnych krajach Jan Paweł II wskazywał na te wydarzenia i osiągnięcia w naszych dziejach, z których Polska i Polonia mogą być dumne. Cytując znane w historii Polski od ponad dwustu lat hasło: „Za wolność Waszą i Naszą”, przypomniał walkę Polaków w imię tego hasła w wielu krajach Europy i na innych kontynentach w XVIII, XIX i XX w. Czynił to podczas spotkania w Rzymie z Radą Koordynacyjną Polonii Wolnego Świata (1979) i z byłymi lotnikami polskimi z Wielkiej Brytanii (Londyn, 1980), w czasie spotkań z Polakami w Wielkiej Brytanii (Londyn, 1982), w Bolonii we Włoszech (1982), w Austrii (Wiedeń, 1983), w Belgii (Bruksela, 1985), w Australii (Melbourne, 1986) i z okazji rocznicy bitwy o Monte Cassino (Rzym, 1984). W Irlandii mówił o obecności Polaków w historii Europy i o ich wkładzie „w zmagania o pokój,

o sprawiedliwość i wolność” (Cabra, 1979), a w Hiszpanii o tym, że „piszą [oni] dzieje naszego narodu na kartach całej Europy, na terenie różnych krajów europejskich i pozaeuropejskich” (Madryt, 1982).

Jan Paweł II zwracał uwagę, że „charakterystycznym rysem polskiej emigracji było to, że często nabywała ona prawa do nowej ojczyzny przez, ofiarę i poświęcenie, a nierzadko własną krwią wylewaną za wolność waszą, wiążąc z nią zawsze nadzieję na wolność naszą”. Mówił o tym podczas spotkania z Polonią w Rzymie (27 VI 1985), z okazji 40-lecia bitwy o Monte Cassino (Rzym, 1984) i wcześniej, podczas spotkania z lotnikami polskimi z Wielkiej Brytanii (Rzym, 16 X 1980).

W przemówieniu do Polaków w Nigerii w Afryce wskazał, że respektowanie praw ludzi i narodów jest wielowiekowym dziedzictwem Polski: „Tegośmy się nie nauczyli – mówił – dopiero z deklaracji Narodów Zjednoczonych po drugiej wojnie światowej. Tego uczyliśmy się w ciągu stuleci. Z takim posłannictwem przybywał na Sobór w Konstancji Paweł Włodkowic. To jest dziedzictwo wiekowe. Trudno być Polakiem, nie nosząc w sobie tego dziedzictwa” (Lagos, 1982). O pionierskiej w historii Europy obronie praw osoby ludzkiej i narodów przez Pawła Włodkowica, stojącego na czele delegacji Akademii Krakowskiej na Sobór w Konstancji (1415), mówił w Nowym Jorku (2 X 1979) do Zgromadzenia Ogólnego ONZ.

Polonii w Stanach Zjednoczonych przypominał sławnych rodaków, którzy na trwałe weszli do historii Ameryki. Podczas spotkania z nią powiedział: „Z uzasadnioną dumą i wdzięcznością możemy mówić o wielkich twórcach naszej kultury: pisarzach, poetach, artystach, politykach, religijnych i duchowych przywódcach (...), którzy i na tej ziemi wytyczali nowe drogi dla ludzkiego ducha” (Detroit-Hamtramck, 1987). W Argentynie mówił o tysiącletniej historii Polski, o panującej w niej bezprecedensowej w Europie tolerancji (Buenos Aires, 1987). Wypowiedzi papieża ukazujące dzieje emigracji i Polski oraz jej wkład w kulturę europejską miały na celu budzenie poczucia dumy z przynależności do narodu polskiego i umacnianie wśród Polonii postawy integracji. Dlatego ukazywał jej „blask polskiej kultury”.⁶

⁶ „Blask polskiej kultury” to określenie M. A. K r a p c a; zob. t e n ż e, *Rozważania o narodzie*, Lublin 2002, s. 54.

Integracja

Osiedlając się w obcym kraju, emigrant staje wobec problemu niezwykle ważnego dla niego i kolejnych pokoleń. Jest nim jego postawa wobec kultury kraju osiedlenia i wobec dziedzictwa kulturowego wyniesionego z ojczyzny. Może to być postawa integracji lub asymilacji. Pierwsza polega na aktywnym uczestniczeniu w życiu nowego kraju przez poznanie jego języka, kultury, nabycie praw obywatela, wypełnianie obowiązków i przyjmowanie różnych wartości kultury kraju osiedlenia, przy zachowaniu jednak pewnych wartości kultury wyniesionej z kraju ojczystego. Integracja jest więc swego rodzaju syntezą dwóch kultur.

Z historii Polski znana jest piętrowa tożsamość narodowa. Widoczna jest ona np. w twórczości Adama Mickiewicza, który pisał: „Litwo, ojczyzno moja”. Czuł się Litwinem, a jednocześnie Polakiem. Przykładem tego rodzaju tożsamości są polscy Ormianie, Tatarzy, Karaimi i inni. W Ameryce można być jednocześnie dumnym Amerykaninem i dumnym Polakiem.

Przeciwieństwem takiej postawy jest asymilacja. Występuje ona wówczas, gdy emigrant wyzbywa się kultury ojczystego kraju, ukrywa swoje pochodzenie i niejako „rozpuszcza się” bez śladu w kulturze kraju osiedlenia. Taka postawa pozbawia go szacunku w oczach miejscowego społeczeństwa i szacunku dla siebie we własnych oczach. Rodzi kompleksy i negatywne skutki psychologiczne i moralne w jego osobowości.

O postawie integracji Jan Paweł II mówił do Polonii wielokrotnie: w Stanach Zjednoczonych (Chicago, 1979), Brazylii (Kurytyba, 1980), Niemczech (Moguncja, 1980), Kanadzie (Toronto, 1984), Wenezueli (Caracas, 1985) Australii (Melbourne, 1986). Charakterystyczne są wypowiedzi do Polonii francuskiej i do Polaków w Szwajcarii. W Paryżu zaznaczył: „Integracja jest na pewno ważnym zagadnieniem i koniecznym. Dziś nikt nie może zamykać się we własnym getcie. Musicie służyć krajowi, w którym żyjecie, pracować dla niego, kochać go i przyczyniać się do jego rozwoju, rozwijając siebie, własne człowieczeństwo, to, co w Was jest, to, co Was tworzy, bez fałszowania, bez zacierania tych linii, które sięgają wstecz”. W dalszym ciągu tego przemówienia wezwał do nieulegania kompleksom i do nieodcinania się od korzeni. Wezwanie to kończył zdaniem: „Umieście odczytywać to, co jest w was i wokół was. Umieście czytać, rozróżniać, wybierać” (Paryż, 1980).

Analogiczna była treść wypowiedzi do Polaków w Szwajcarii: „Stoicie przed ważnym problemem wejścia w nowe środowisko, integracji, przy

równoczesnym zachowaniu i pogłębianiu własnej tożsamości, tego, co przynosicie w sobie, co uformowała w was wiara, bogaty kształt historii, historii zbawienia na naszej ziemi, rodzima kultura i ojczyste dzieje, które zapisały i wciąż piszą swoją kartę także na ziemi szwajcarskiej; przy zachowaniu tych wszystkich wartości, które ostatnio z taką siłą ujawniły się w życiu naszego narodu” (Sion, 1984).

W tym ostatnim zdaniu miał na myśli ruch „Solidarności”, który powstał w Polsce w 1980 r., po pierwszej wizycie Jana Pawła II w ojczyźnie i rozstawił ją w całym świecie. Mówił o tym ruchu w różnych krajach ze względu na jego chrześcijański program społeczny i niezwykle zasięg oddziaływania, co było fenomenem niespotykanym w dziejach. Do Polaków w Argentynie powiedział: „Jako duch tolerancji i solidarności (...) przybrała [„Solidarność”] tak bardzo chrześcijański i polski kształt i stała się wyzwaniem nie tylko na naszej ziemi, ale dla świata całego” (Buenos Aires, 1987). Jan Paweł II widział w niej polską propozycję dla świata na XXI wiek.

W nauczaniu papieża zachowanie własnej tożsamości kulturowej nie oznacza zamykania się w przeszłości i tworzenia swoistego getta. Obrazowo określił to niezrównany znawca Polonii i emigracji polskiej, abp Szczepan Wesoły, mówiąc: „Polskość ma być busolą, a nie murem”. Hierarcha ten również zwrócił uwagę, że Jan Paweł II był przykładem integracji. Stał się człowiekiem całego świata, zachowując przy tym swoje polskie korzenie, polską odrębność kulturową, obyczajową i mentalną.⁷ Dlatego był na świecie symbolem Polski i jej kultury.

Etos współczesnej Polonii i emigracji polskiej

Historia Polonii i emigracji polskiej świadczy o tym, że jej ideowe cele wyznaczała sytuacja kraju ojczystego. W okresie zaborów była to walka o odzyskanie niepodległości przez Polskę, a w okresie międzywojennym o zachowanie polskości na pojmomowanym czasowo wychodźstwie. Po II wojnie światowej ideowym celem Polonii była ponownie walka o wolną Polskę.

Nasuwa się pytanie o etos, to znaczy o najważniejsze cele i wartości życiowe Polonii i emigracji w obecnej chwili. Przemówienia papieskie dają na nie odpowiedź. Jest nim realizowanie powołania człowieka przy

⁷ *Biskup na walizkach. Z arcybiskupem Szczepanem Wesołym opiekunem polskiej emigracji rozmawia Aleksandra Klich*, Katowice 2010, s. 129.

zachowaniu różnych wartości polskiego dziedzictwa kulturowego, wynikających z chrześcijańskiej tradycji Polski. To bowiem zadecyduje o znaczeniu jej wkładu w dobro krajów osiedlenia, kraju pochodzenia i w budowę bardziej ludzkiego świata. Taka jest w istocie treść ideowego programu, jaki Jan Paweł II ukazywał Polonii i emigracji polskiej.

Jego przemówienia mają niepowtarzalny charakter i są w historii Polonii wydarzeniami bez precedensu. Są dla niej bezcennym darem i jednocześnie zadaniem. Od ponad dwustu lat obecny jest w dziejach Polaków „emigracyjny wymiar polskości”. Przemówienia papieskie ukazują jego niezwykłą postać i wyraz.

W homilii wygłoszonej w Rzymie do Polskiej Pielgrzymki Narodowej (19 V 2003) Jan Paweł II mówił o misji, jaką mają Polacy i inne narody naszej części kontynentu w zjednoczonej Europie. Wskazał, że ich obecność w Unii Europejskiej „może stanowić wzbogacenie Europy”. I dodał: „Europa potrzebuje Polski. Kościół w Europie potrzebuje świadectwa wiary Polaków”. W Polsce widział obrońcę wyższych wartości w świecie.⁸ Tę samą misję wskazał Polonii i emigracji polskiej na świecie.

ks. Roman Dzwonkowski SAC, Lublin

⁸ D. G a w r y ł u k, *Miejsce Polski*, Idziemy 40/ 2015, s. 5.

II. DUSZPASTERSTWO POLAKÓW W FEDERACJI ROSYJSKIEJ. TRUDNA PRZESZŁOŚĆ

Istnienie skupisk Polaków na obszarze Federacji Rosyjskiej jest zjawiskiem ukształtowanym w większości przez burzliwe dzieje państwa i narodu polskiego. Współcześni polscy katolicy to w większości potomkowie zesłańców politycznych, przymusowych wysiedleńców oraz Polaków, którzy na skutek przesuwania granic państwowych znaleźli się na terenie Związku Sowieckiego. Do grupy tej zaliczyć należy także emigrantów zarobkowych znajdujących zatrudnienie w rozwijającym się w Rosji carskiej przemyśle, inteligencję różnych profesji, żołnierzy armii Imperium Rosyjskiego i innych. Po Traktacie Ryskim z 1921 r. większość nowych emigrantów zdecydowała się na powrót do kraju. Wielu jednak, zwłaszcza starszych, w obliczu braku perspektyw i silnej asymilacji w środowisku pozostała na Wschodzie.¹

Kościół katolicki w Związku Sowieckim

Antyreligijna polityka władz komunistycznych, brutalnie i metodycznie zwalczających Kościół katolicki (i nie tylko) już od pierwszych dni przewrotu bolszewickiego, sparaliżowała normalne funkcjonowanie wspólnoty w Rosji. Szacuje się, że w przededniu I wojny światowej Kościół katolicki na Wschodzie obejmował 1158 parafii i 333 filie, w których posługę duszpasterską sprawowało 2194 księży pracujących w 1359 kościołach i kaplicach.² Całe terytorium państwa sowieckiego obejmowała archidiecezja mohylewska z podległymi czterema diecezjami (mińską, łucko-żytomierską, kamieniecką, tyraspolską) oraz dwa wikariaty apostołskie (Syberii oraz

¹ R. D z w o n k o w s k i, *Kościół katolicki obrządku łacińskiego w ZSRR po 1918 r. Zarys problematyki*, w: E. W a l e w a n d e r (red.), *Odrodzenie Kościoła katolickiego w byłym ZSRR. Studia historyczno-demograficzne*, Lublin 1993, s. 83-84. Więcej publikacji ks. prof. Dzwonkowskiego zob. w: E. S a k o w i c z (oprac.), *Ks. Roman Dzwonkowski SAC. Bibliografia publikacji naukowych (1974-2012)*, *Collectanea Theologica* 82(2012) nr 3, s. 164-185.

² B. K u m o r, *Kościół i katolicy w cesarstwie Rosyjskim do roku 1918*, w: E. W a l e w a n d e r (red.), *Odrodzenie Kościoła katolickiego w byłym ZSRR. Studia historyczno-demograficzne*, s. 30.

Kaukazu i Krymu).³ Utworzona w 1923 r. diecezja władzywostocka podlegała bezpośrednio Stolicy Apostolskiej.⁴

Dekretem *O oddzieleniu Cerkwi od państwa i szkoły od Cerkwi*, przyjętym przez Radę Komisarzy Ludowych 20 stycznia i opublikowanym 23 stycznia 1918 r., przypieczętowano prześladowania religijne.⁵ Metropolite Edwarda Roppa aresztowano w kwietniu 1919 r., a zarządzającego metropolią wikariusza generalnego, abp Jana Cieplaka, uwięziono w czerwcu 1922 r.⁶ W obliczu całkowitego unicestwienia wspólnoty katolickiej papież Pius XI utworzył sieć administratur apostolskich oraz zezwolił swojemu wysłannikowi, bp. Michelowi d’Herbigny SJ, na potajemną konsekrację czterech biskupów.⁷ Wszyscy biskupi i administratorzy apostołscy, nominowani przez bp. d’Herbigny, w latach 30. XX w. zostali aresztowani, przeszli przez więzienia i łagry, a w najlepszym przypadku deportowano ich ze Związku Sowieckiego. Biskupa Alexandra Frisona oraz administratora apostolskiego Kaukazu, ks. Stefana Demurowa, rozstrzelano w 1937 r.⁸ Zamykano, obrazoburczo dewastowano świątynie, drastycznie ograniczano życie religijne, prześladowano wielu katolików, zarówno osoby duchowne, zakonne, jak i świeckie. Nieliczni wówczas duchowni zmuszeni byli do pełnienia posługi duszpasterskiej w warunkach przypominających czasy

³ M. Mróz, *W kręgu dyplomacji Watykańskiej. Rosja, Polska, Ukraina w dyplomacji watykańskiej w latach 1917-1926*, Toruń 2004, s. 268.

⁴ R. Dzwonkowski, *Kościół katolicki obrządku łacińskiego w ZSRR po 1918 r. Zarys problematyki*, s. 82.

⁵ *Об отделении Церкви от государства и школы от Церкви*, Известия Центрального исполнительного комитета Советов крестьянских, рабочих и солдатских депутатов и Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов 16/1918, c. 2. Por. M. Radwan, *Instalacja sowieckiego cesaropapizmu (1917-1961)*, w: U. Cierniak (red.), *W poszukiwaniu prawdy. Chrześcijańska Europa między wiarą a polityką*, Częstochowa 2010, t. 1, s. 252; И. А. Р а с с ы л ь н и к о в, *Принцип „отделения школы от церкви” как необходимый признак светского государства и его значение в условиях правовой реформы*, w: Г. В. М а л ь ц е в, Д. Ю. Ш а п с у г о в (red.), *Правовые реформы в России*, Ростов-на-Дону 2004, c. 124-129.

⁶ M. Mróz, *W kręgu dyplomacji Watykańskiej. Rosja, Polska, Ukraina w dyplomacji watykańskiej w latach 1917-1926*, s. 66-69.

⁷ J. Dębinski, *Kościół katolicki w Rosji*, Studia Włocławskie 14/ 2012, s. 478.

⁸ M. Mróz, *W kręgu dyplomacji Watykańskiej. Rosja, Polska, Ukraina w dyplomacji watykańskiej w latach 1917-1926*, s. 88-90, 256-272.

pierwszych chrześcijan. Jedynie dzięki ich ofiarności katolicy w Rosji przez kilkadziesiąt lat wojującego, ateistycznego komunizmu zachowali żywą wiarę i rzeczywiste, prawdziwe przywiązanie do Kościoła.⁹

Kształtowanie struktur Kościoła katolickiego w Rosji

Odbudowa struktur organizacyjnych Kościoła katolickiego na terytorium Federacji Rosyjskiej, połączona z odrodzeniem życia religijnego, nastąpiła w początkach lat 90. ubiegłego stulecia i była związana z zachodzącymi w tym kraju zmianami polityczno-społecznymi. Jej preludium stanowiło oficjalne spotkanie pierwszego, a zarazem ostatniego prezydenta Związku Sowieckiego, Michaiła Gorbaczowa, z papieżem Janem Pawłem II. Odbyło się ono w Watykanie 1 grudnia 1989 r. i stanowiło jeden z punktów programu wizyty sekretarza generalnego partii komunistycznej we Włoszech. Przebieg tej historycznej, symbolicznej w swym wydźwięku wizyty transmitowały telewizje 50 krajów. Oglądało ją blisko pół miliarda widzów.¹⁰

Godzinna audyencja w prywatnej bibliotece papieża zapoczątkowała nową epokę w dziejach państwa i Kościoła na Wschodzie. Fundamentem nowego określenia relacji zachodzących między nimi była ustawa z 25 października 1990 r. *O wolności wyznań*. Wprowadzała ona pojęcie „wolność sumienia”, przez które rozumiano nie tylko wolność wyznawania religii i sprawowania kultu, ale także wolność publicznego, nieskrępowanego wyrażania przekonań religijnych. Gwarantowała przyznanie związkom wyznaniowym, w trybie odpowiedniej rejestracji, osobowości cywilno-prawnej.

⁹ Zob. szerzej: A. P a t e k, *Z uwag nad położeniem Kościoła katolickiego w ZSRR w okresie międzywojennym*, Dzieje Najnowsze 27/1995, s. 1-12; J. W r ó b e l, *Likwidacja. Polityka ZSRR wobec kościołów i religii w latach dwudziestych*, Przegląd Powszechny 3/1990, s. 355-368; t e n ż e, *Likwidacja. Polityka ZSRR wobec kościołów i religii w latach dwudziestych*, Przegląd Powszechny 4/1990, s. 38-49; R. D z w o n k o w s k i, *Stan badań nad historią Kościoła i życiem religijnym katolików obrządku łacińskiego w ZSRR (1917-1990)*, w: H. K u b i a k, T. P a l e c z n y, J. R o k i c k i, M. W a w r y k i e w i c z (red.), *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 103-118.

¹⁰ Zob. szerzej: R. D z w o n k o w s k i, *Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie (1939-2011)*, Toruń 2011, s. 27-29.

Tworzyła zatem prawne warunki posiadania przez Kościół własności i korzystania z niej według własnych potrzeb.¹¹

Dnia 13 kwietnia 1991 r. bullą papieską utworzone zostały trzy jednostki administracyjne, sprawujące opiekę duchową i administracyjną nad rzymskimi katolikami w Rosji, na Syberii i w Kazachstanie.¹² Bullą *Providi quae Decessores* z terytorium wydzielonego z diecezji tyraspolskiej i archidiecezji mohylewskiej powstała Administratura apostolska europejskiej części Rosji, której pierwszym arcybiskupem został Tadeusz Kondrusiewicz. Z terytorium powstałego z diecezji władywostockiej i archidiecezji mohylewskiej utworzono Administraturę apostolską Syberii na czele z Josephem Werthem, z wyniesieniem go do godności biskupiej i nadaniem mu tytułu biskupa Bulny. Jednocześnie Ojciec Święty Jan Paweł II mianował ks. Jana Pawła Lengę MIC administratorem apostolskim dla Kazachstanu i Środkowej Azji (Kirgizji, Tadżykistanu, Turkmenii i Uzbekistanu) z siedzibą w Karagandzie, a także biskupem tytularnym Arbi.¹³

Wielkim świętem odradzającej się po latach terroru i zniewolenia wspólnoty Kościoła katolickiego były pierwsze uroczystości konsekracyjne i ingresowe. Konsekracja bp. Jana Pawła Lengi odbyła się 29 maja 1991 r. w parafii w Krasnoarmiejsku, gdzie duchowny sprawował przez dziesięć lat posługę duszpasterską.¹⁴ Kilka dni później, 28 maja, odbył się ingres abp. Tadeusza Kondrusiewicza. Uczestnik tego święta, bp Tadeusz Pikus, pisał: „O moim powrocie z Kazachstanu (...) odbył się ingres arcybiskupa T. Kondrusiewicza do kościoła św. Ludwika. Cerkiew prawosławna zachowała

¹¹ J. K o w a l s k i, *Konstytucja Federacji Rosyjskiej a rosyjska i europejska tradycja konstytucyjna*, Warszawa-Poznań 2009, s. 261. Zob. też: M. M r ó z, *Polityka wschodnia Stolicy Apostolskiej w latach 1978-1989/90: idee i wartości w działaniu*, Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 2/ 2014, s. 121-145.

¹² J. D ę b i ń s k i, *Kościół katolicki w Rosji*, s. 481.

¹³ R. D z w o n k o w s k i, *Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie (1939-2011)*, s. 30-31; t e n ż e, *Religia i Kościół katolicki w ZSRS oraz w krajach i na ziemiach okupowanych 1917-1991. Kronika*, Lublin 2010, s. 337; t e n ż e, *Kościół katolicki obrządku łacińskiego w ZSRR po 1918 r. Zarys problematyki*, s. 96; S. K o l l e r, *Proces odrodzenia Kościoła katolickiego na Syberii w latach 1991-1998 (analiza socjologiczno-pastoralna)*, Kraków 2001, s. 109; t e n ż e, *Postsowiecka religijność katolików na Syberii (w świetle ankiety Nowosybirskiej Administratury z 1994 roku)*, Kraków 2003, s. 27-28.

¹⁴ T. P i k u s, *Katolik w Rosji*, Warszawa 2003, s. 107.

rezerwę wobec tych uroczystości. Jednym z trzech przedstawicieli Cerkwi był ojciec Gleb Jakunin, deputowany parlamentu rosyjskiego, represjonowany w czasie panowania reżimu. W czasie swego przemówienia wskazał na okna otaczających to miejsce budynków KGB, za którymi spędził wiele czasu”.¹⁵ Konsekracja ks. Josepha Wertha SJ odbyła się w czerwcu 1991 r. w wymienionym wyżej kościele św. Ludwika w Moskwie. Głównym konsekratorem bp. Lengi i bp. Wertha był przedstawiciel Stolicy Apostolskiej w Związku Sowieckim, abp Francesco Colasuonno.¹⁶

Działalność bp. Tadeusza Pikusa w Moskwie

Wraz z ustanowieniem nowych kościelnych jednostek administracyjnych podjęto próby organizacji życia religijnego. Świadectwem żywej wiary katolików mieszkających na Wschodzie było odzyskiwanie świątyń, ich ofiarna odbudowa, a nierzadko wznoszenie nowych. We współczesnej Rosji nie istnieje żadna kodyfikacja w zakresie restytucji mienia pokościelnego. Brak ustawy o restytucji mienia powoduje, że – zgodnie zresztą z literą prawa – świątynie zabrane za czasów komunistycznych są własnością państwa, natomiast nowo wybudowane należą do Kościoła. Należy przy tym podkreślić, że w okresie komunistycznym Kościół katolicki stracił cały majątek ruchomy, a świątynie należące do wspólnoty przejęto na cele państwowe. Nie przestały działać jedynie moskiewski kościół św. Ludwika i kościół Matki Boskiej z Lourdes w Leningradzie.¹⁷

Znajdujący się na ulicy Mała Łubianka, w pobliżu siedziby dawnego KGB, kościół św. Ludwika od początków istnienia, a więc od pierwszej połowy XIX w., służył potrzebom duchowym zamieszkujących w Moskwie francuskich katolików. Dnia 21 lutego 1991 r. po raz pierwszy w historii tego kościoła została odprawiona msza św. w języku rosyjskim w obrządku łacińskim. Biskup T. Pikus wspominał te początki: „Pierwszą rzeczą, jaką uczynił nowy proboszcz, było otwarcie drzwi i świątyni na cały dzień. Następnie poprosił mnie o pomoc i współpracę. Zgodziłem się, że w każdą niedzielę będę odprawiał Mszę świętą po polsku o godzinie dziewiątej trzydzieści. (...) Ustalono, że Msze święte w niedziele będą w kilku językach.

¹⁵ *Tamże*, s. 108.

¹⁶ *Tamże*, s. 109.

¹⁷ R. D z w o n k o w s k i, *Religia i Kościół katolicki w ZSRS oraz w krajach i na ziemiach okupowanych 1917-1991. Kronika*, s. 341.

Każda o innej godzinie. Zapanowało ożywienie. Ja odprawiałem Mszę świętą codziennie w kaplicy hotelowej. W niedzielę zaś odprawiałem dwie Msze święte: w kaplicy oraz jedną w kościele św. Ludwika, gdzie też spowiadałem na dwóch Mszach”.¹⁸

W związku z potrzebami ogradzającej się wspólnoty bp T. Pikus podjął starania o odzyskanie na rzecz wspólnoty katolickiej kościoła Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, mieszczącego się przy ulicy Mała Gruzzińska 27. Świątynia ta zawdzięcza swe powstanie energicznej działalności i ofiarności polskiej społeczności Moskwy początków XX w. Na czele komitetu budowy stał ówczesny proboszcz parafii św. Piotra i Pawła w Moskwie ks. prał. Antoni Wasilewski; od strony prawnej przedsięwzięciem opiekował się Aleksander Lednicki; projektantem świątyni został zaś Tomasz Bohdanowicz-Dworzecki. W okresie komunistycznym budynek został przejęty na cele państwowe.¹⁹ O jego dewastacji bp T. Pikus pisał: „Wcześniej widziałem tę świątynię. Od lat trzydziestych nie spełniała swej funkcji. Budynek został wewnątrz przebudowany i zagospodarowany przez biuro projektów, zakład przemysłowy i inne instytucje. Na zewnątrz wyglądał żałośnie, dach i szczytki wież były porośnięte drzewami. Nikt o niego się nie troszczył”.²⁰

Kościół jako obiekt sakralny zaczął ponownie działać dopiero w 1990 r., choć oficjalnie został oddany wspólnocie dopiero sześć lat później. Od tego momentu we wnętrzu świątyni trwały prace remontowe. Autorem nowego projektu wnętrza kościoła został Jan Tajchman. Renowację realizowały głównie polskie przedsiębiorstwa, finansujące – podobnie jak hojni darczyńcy z Polski – wykonywane prace. Wielu polskich robotników

¹⁸ T. P i k u s, *Katolik w Rosji*, s. 37-38.

¹⁹ Zob. też: R. D z w o n k o w s k i, *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSRS 1917-1939. Martyrologium*, Lublin 1998, s. 499-501; T. Z a r y c k i, *Aleksander Lednicki i los jego środowiska Polonii w Rosji na przełomie XIX i XX wieku jako zwierciadło przemian polskiego pola władzy*, *Studia Narodowościowe* 42/ 2013, s. 67-83; O. И. Л о б о (ред.), *Строители России. XX век: Антология, Кн.1: Москва начала века*, Москва 2001, c. 88-89.

²⁰ T. P i k u s, *Katolik w Rosji*, s. 39. Zob. też: N. K r i w o s z e j e w a, *Katolicka „perelka” w Moskwie*, http://pl.sputniknews.com/polish.ruvr.ru/2013_04_15/Katolicka-perelka-w-Moskwie (dostęp: 6 III 2016); *Katedra katolicka w Moskwie. Z bp. Ryszardem Karpińskim – jednym z uczestników uroczystości – rozmawia ks. Ireneusz Skubiś*, <http://www.niedziela.pl/artukul/63736/nd/KATEDRA-KATOLICKA-W-MOSKWIE> (dostęp: 6 III 2016).

zatrudnionych w Moskwie pracowało przy odbudowie świątyni.²¹ Wreszcie 19 grudnia 1999 r. świątynia została uroczystie konsekrowana. Otrzymała status katedry.

Działalność ks. Jerzego Steckiewicza w Obwodzie Kaliningradzkim

Walka o prawo do posiadania świątyni, prowadzona przez rzymskich katolików na obszarze Federacji Rosyjskiej, obejmowała niemalże każdy region kraju, w którym funkcjonowały odradzające się, zaangażowane wspólnoty. Trwała ona także w rosyjskiej enklawie w Europie Środkowej – w Obwodzie Kaliningradzkim.²² W prawie półmilionowym Kaliningradzie po 1991 r. utworzono zaledwie dwie parafie – Świętej Rodziny i Świętego Wojciecha. Obie nie miały swoich świątyni, gdyż w dawnym kościele Świętej Rodziny mieściła się sala koncertowa,²³ a w kościele Świętego Wojciecha²⁴ instytucja badająca magnetyzm ziemski.²⁵ Niedzielna msza św. w tym mieście odprawiana była przez kilka lat przy bocznej ścianie kościoła p.w. Świętej Rodziny. Uczestniczyli w niej wierni różnych narodowości. W miejscowościach obwodu kaliningradzkiego sytuacja wspólnoty wyglądała podobnie. Liturgię sprawowano w prywatnych mieszkaniach, a nawet w przedszkolu.²⁶ Celem dotarcia duszpasterzy do wiernych zorganizowano, przy pomocy stowarzyszenia „Kirche in Not” („Pomoc Kościołowi w Potrzebie”), „kaplicę na kółkach”. „Był to – pisze J. Steckiewicz – samochód

²¹ T. P i k u s, *Katolik w Rosji*, s. 328-330; *Za wschodnią granicą 1917-1993. O Polakach i Kościołach w dawnym ZSRR z Romanem Dzwonkowskim rozmawia Jan Pałyga*, Warszawa 19952, s. 371-372.

²² J. S t e c k i e w i c z, *Kościół katolicki w obwodzie kaliningradzkim w latach 1945-2009*, Kraków 2013, s. 266-267. Kaliningradzcy katolicy to w większości wierni urodzeni na terenie obecnej Białorusi (62,3%) i Litwy (27,1%). Zaledwie 3,3% z nich, jak wynika z przeprowadzonej w 2004 r. w stolicy obwodu ankiety, wskazywała na Polskę (w granicach z okresu międzywojennego, obejmujących zachodnie tereny Białorusi, Ukrainy, a także ziemię wileńską) jako miejsce urodzenia. Co ciekawe, w tym samym sondażu aż 45,5% z nich nazywało siebie Polakami, choć w zdecydowanej większości nie władało językiem polskim. Za Białorusinów uważało się 15,6% ankietowanych, a za Litwinów 15,6%.

²³ *Tamże*, s. 318-325.

²⁴ *Tamże*, s. 326-332.

²⁵ *Tamże*, s. 276.

²⁶ *Tamże*, s. 277.

kempingowy i miejsce do spania. Przyczepa podobna do strzelnicy czy wozu Drzymały była przerobiona na kaplicę z prawdziwym ołtarzem, tabernakulum, obrazami, szafami na krzesła, na szaty i paramenty liturgiczne. Przyczepę wyposażył we wszystkie elementy potrzebne dla liturgii diakon Helmut Qwirenbach z niemieckiej wspólnoty Lumen Christi. Ta ruchoma kaplica (inaczej kaplica na kółkach) była wykorzystywana do poszukiwania katolików zamieszkujących w różnych miastach Obwodu Kaliningradzkiego”.²⁷

„Kaplica na kółkach” nie mogła jednak zastąpić kaliningradzkim katolikiem świątyni. Korzystając ponownie z pomocy wspólnoty „Cor et Lumen Christi” z Augsburga w Bawarii, latem 1993 r. przewieziono do Kaliningradu drewnianą kaplicę. Tworzące ją konstrukcje przetransportowano w blisko dziesięciu ciężarówkach i natychmiast rozpoczęto montaż. Pierwsze nabożeństwa zaczęto odprawiać począwszy od Adwentu 1993 r. Zakończono je ostatecznie pół roku później.²⁸

Wielkim świętem dla katolickiej wspólnoty kaliningradzkiej było, po kilku latach tułaczki z miejsca na miejsce, poświęcenie ziemi pod budowę kościoła pod wezwaniem św. Wojciecha. W uroczystości tej, 17 grudnia 1995 r., wziął udział, m.in. nuncjusz apostolski w Rosji, abp John Bukowski i abp T. Kondrusiewicz. Miejscowe władze miejskie, choć oddały katolikom plac pod świątynię, to – mimo składanych wielokrotnie obietnicy i oświadczeń – nie wydały pozwolenia na budowę.²⁹ Pierwsze prace budowlane ruszyły dopiero w 1998 r., a konsekracji dokonano 18 września 2005 r. Obiekt sakralny składa się z kościoła oraz kaplicy Matki Boskiej Fatimskiej. Połączone są one budynkiem parafialnym. Proboszczem został zasłużony dla wspólnoty ks. Jerzy Steckiewicz.³⁰

Historia posługi duszpasterskiej ks. J. Steckiewicza pokazuje, jak ciężka jest praca kapłana katolickiego na ziemi rosyjskiej. Pochodzący z diecezji szczecińsko-kamienieckiej duchowny w ciągu kilkunastu lat był wikariuszem lub proboszczem w ponad dwudziestu parafiach rozmieszczonych

²⁷ *Tamże*, s. 273.

²⁸ *Tamże*, s. 283.

²⁹ *Tamże*, s. 290.

³⁰ I. S. B r u s k i, *Wreszcie mamy kościół*, <http://www.niedziela.pl/arttykul/77788/nd/Wreszcie-mamy-kosciol> (dostęp: 6 III 2016).

w całym Obwodzie Kaliningradzkim.³¹ Na skutek rosnących potrzeb stale rozwijającej się wspólnoty kapłan zwrócił się w 1996 r. do biskupów polskich i niemieckich z prośbą o przysłanie do Kaliningradu nowych kapłanów. W piśmie tym tak scharakteryzował swoją pracę duszpasterską: „Już piąty rok pracuję jako kapłan na terenie Obwodu Kaliningradzkiego. Dzięki Bogu duszpasterstwo tutaj coraz bardziej się rozwija. Rozwijają się i również inne, oprócz typowo duszpasterskich i katechetycznych, możliwości działania Kościoła. Są to: dobroczynność, działalność naukowa i wydawnicza. Mamy świadomość budowania tutaj czegoś więcej niż tylko jednej parafii. Tu jest odbudowywany Kościół, który trzeba wznović na gruzach komunizmu i wszelkiego zła, które zajmowało miejsce religii na tej ziemi. W chwili obecnej jest tu zarejestrowanych 17 parafii i pracuje tu czterech księży: jeden z Litwy, dwóch franciszkanów i jeden diecezjalny z Polski. Na mnie przypada sześć parafii i cztery małe wspólnoty do obsługi, w tym parafia św. Wojciecha w Kaliningradzie, największa na tym terenie. Bardzo dzielnie pracują w parafii trzy siostry nazaretanki, siostry szensztackie i katarzynki. Często jednak w niedzielę muszę odprawiać nawet siedem Mszy św. Jest to bardzo trudne. W tygodniu jest również bardzo wiele innych zadań. Nie wszystkie udaje się wypełnić, a potrzeby są ogromne”.³²

Działalność polskich duchownych na obszarze syberyjskim

Polscy duchowni mieli swój niebagatelny wkład w odradzanie się wspólnot katolickich w Rosji. W Administraturze apostolskiej Syberii w 1994 r. pracowało osiemnastu polskich księży, co stanowiło ponad 30% wszystkich duchownych katolickich w tym regionie. W ciągu następných lat liczba ta ulegała ciągłym zmianom. Wielu księży przyjeżdżało na krótki okres, niektórzy nie otrzymywali wizy i zmuszeni byli do powrotu do kraju, inni zaś po zapoznaniu się z trudnymi warunkami pracy duszpasterskiej po prostu rezygnowali z pozostania na Syberii.³³ Jednak cztery lata później było ich dwudziestu sześciu.³⁴ Z jednej strony było dużo, z drugiej – naprawdę mało.

³¹ J. Stecki ewicz, *Kościół katolicki w obwodzie kaliningradzkim w latach 1945-2009*, s. 357.

³² *Tamże*, s. 291-292.

³³ S. Koller, *Proces odrodzenia Kościoła katolickiego na Syberii w latach 1991-1998 (analiza socjologiczno-pastoralna)*, s. 262-263.

³⁴ *Tamże*, s. 265.

Ksiądz Roman Dzwonkowski SAC słusznie konstatawał: „Czy Kościół w Polsce odpowiedział na miarę swoich możliwości i potrzeb na Wschodzie, gdy chodzi o pomoc duszpasterską? Owszem, pojechało tam wielu księży, ale dużo za mało w stosunku nawet do najpilniejszych potrzeb. Według prawa ani biskup, ani przełożony zakonny nie może nakazać takiego wyjazdu. Może go tylko proponować i apelować o zgłaszanie się ochotników. Otóż znam wypadki, że apele te pozostały bez odzewu. I tak upadł mit, według którego, jeśli tylko otworzą się granice wschodnie, setki księży polskich udadzą się tam do pracy wśród opuszczonych religijnie i moralnie ludzi, którzy w najcięższych czasach zachowali nadzieję i wiarę. Okazuje się, że bardziej atrakcyjny jest Zachód niż Wschód. Pojechali idealisci, których jest niewiele”.³⁵

Należy obiektywnie stwierdzić, że księża z Polski mają wiele predyspozycji ułatwiających im pełnienie posługi kapłańskiej na Wschodzie. Przede wszystkim wskazać należy na pokrewieństwo języków słowiańskich, pozwalające im na stosunkowo szybkie opanowanie w stopniu komunikatywnym języka rosyjskiego. Nie bez znaczenia jest także trudne doświadczenie życia w ustroju komunistycznym, zniewalające katolickie wspólnoty i działające na nie destruktywnie. Rozumieją oni religijność większości wiernych, mającej te same co w Polsce korzenie i podstawowe formy ekspresji. Wreszcie zaś, ich niezaprzeczalnym atutem jest nabyta w kraju praktyka funkcjonowania Kościoła w normalnych warunkach politycznych i społecznych. Pozwala to polskim kapłanom wzbogacić miejscowe formy duszpasterstwa oraz wykorzystywać pozytywne i sprawdzone rozwiązania na gruncie rosyjskim.³⁶

Przyjeżdżający do Rosji kapłani są traktowani przez władze państwowe jak cudzoziemcy, w związku z czym muszą ubiegać się o wydanie zgody na pracę i rejestrację w Urzędzie Spraw Wewnętrznych.³⁷ Państwu przysługuje także prawo ich deportacji do kraju, z czego władze Federacji

³⁵ *Za wschodnią granicą 1917-1993. O Polakach i Kościele w dawnym ZSRR z Romanem Dzwonkowskim rozmawia Jan Palyga*, s. 369.

³⁶ R. D z w o n k o w s k i, *Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie (1939-2011)*, s. 107; S. K o l l e r, *Postsowiecka religijność katolików na Syberii (w świetle ankiety Nowosybirskiej Administratury z 1994 roku)*, s. 39-40; *Za wschodnią granicą 1917-1993. O Polakach i Kościele w dawnym ZSRR z Romanem Dzwonkowskim rozmawia Jan Palyga*, s. 367.

³⁷ S. K o l l e r, *Proces odrodzenia Kościoła katolickiego na Syberii w latach 1991-1998 (analiza socjologiczno-pastoralna)*, s. 259.

Rosyjskiej – o czym poniżej – kilkakrotnie skwapliwie skorzystały. „Brak kompetencji ze strony urzędników – pisał ks. Stanisław Koller – sprawiał, że nie zawsze rozróżniali oni księży katolickich od działaczy nowych sekt religijnych. Nieraz byli do nich wrogo nastawieni. Otrzymanie wizy stanowiło czasami problem”.³⁸

Polski wkład w organizację Wyższego Seminarium Duchownego i Instytutu Świętego Tomasza w Moskwie

Problem niewystarczającej liczby kapłanów posługujących w rosyjskim Kościele katolickim miało, przynajmniej częściowo, zlikwidować utworzenie seminarium duchownego. Już w 1991 r. abp T. Kondrusiewicz powołał Kolegium Teologii Katolickiej w Moskwie. W dniu 29 czerwca 1993 r. w czasie mszy św. (odprawionej na stopniach do dziś niezwróconego kościoła świętych Apostołów Piotra i Pawła w Moskwie) biskup powiadomił licznie zgromadzonych wiernych o utworzeniu Wyższego Seminarium Duchownego pod wezwaniem „Maryi Królowej Apostołów”.³⁹

Nowo powstająca uczelnia katolicka znalazła się w trudnej sytuacji. Brakowało pomieszczeń wykładowych i wykładowców. Podstawę kadry wychowawczo-dydaktycznej już od pierwszych dni funkcjonowania seminarium stanowili Polacy. Dzięki wstawiennictwu i pomocy biskupa pomocniczego archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej, Mariana Błażeja Kruszyłowicza OFMConv, do Moskwy oddelegowano pierwszych wychowawców w osobach franciszkanów: o. dr. Grzegorza Ciorocha, o. Jacka Soroki, nadto ks. A. Steckiewicza.⁴⁰

³⁸ *Tamże.*

³⁹ J. Steckiewicz, *Kościół katolicki w obwodzie kaliningradzkim w latach 1945-2009* s. 284.

⁴⁰ A. Steckiewicz, *Wyższe Seminarium Duchowne w Sankt Petersburgu. Komunikat na Sesji naukowej: „Kościół Katolicki w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej w okresie przemian społeczno-politycznych” na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego 20 maja 2010 r.:* https://www.google.pl/search?q=Wy%C5%BCsze+Seminarium+Duchowne+w+Sankt+Petersburgu.+Komunikat+na+Sesji+naukowej:+%E2%80%9EKo%C5%9Bci%C3%B3%C5%82+Katolicki+w+wybranych+krajach+Europy+%C5%9Arodkowo-Wschodniej+w+okresie+przemian+spo%C5%82eczno+politycznych%E2%80%9D+na+Wydziale+Teologicznym+Uniwersytetu+Szczeci%C5%84skiego+20+maja+2010+r.+&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=Hk7dVoXkGMeqUYrAs5gN (dostęp: 6 III

O początkowym okresie funkcjonowania seminarium ks. A. Steckiewicz pisał: „Pierwszy rok seminarium, na który przyjęto 18 alumnów powstał zupełnie bez zaplecza mieszkalno-dydaktycznego. Pokoje dla kleryków i przełożonych urządzono w kupionym mieszkaniu w bloku. Stołówka była w innym bloku na 7 piętrze. Zajęcia odbywały się w zakrystii zrujnowanego kościoła Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny na ul. Mała Gruzinińska 27. W kolejnym roku, gdy przybył nowy rocznik 19 seminarzystów przy kościele postawiono dwa kontenery – baraki, w jednym z nich była kuchnia i jadalnia, w drugim sala wykładowa. Zajęcia odbywały się, nawet gdy temperatura wewnątrz dochodziła do -12°C ”.⁴¹

Wyższe Seminarium Duchowne pod wezwaniem Maryi Królowej Apostołów po dwóch latach istnienia zostało przeniesione do Petersburga, do historycznego budynku przy zrujnowanej katedrze Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Pierwszym rezultatem prężnej działalności seminarium było wyświęcenie w Rosji, po 81 latach, pierwszych trzech kapłanów katolickich. Świeceń kapłańskich dokonał abp T. Kondrusiewicz w uroczystość Zesłania Ducha Świętego, 23 maja 1999 r.⁴² W kolejnych latach uczelnia została afiliowana do Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie, co wiązało się z możliwością nadawania przyszłym kapłanom stopni naukowych. Od 2005 r. przy seminarium został utworzony Instytut Teologiczny dla Świeckich im. Jana Złotoustego.⁴³

Istotną rolę w kształceniu formacji, ale i wiedzy katolików w Rosji pełni także Instytut Świętego Tomasza w Moskwie (w latach 1991-1997 Kolegium Teologii Katolickiej św. Tomasza z Akwinu). Kolegium utworzono na mocy dekretu abp. T. Kondrusiewicza i zarejestrowano w Ministerstwie Sprawiedliwości Federacji Rosyjskiej jako organizację kościelną. Fakt rejestracji nadawał jej charakter pełnoprawnej instytucji naukowej, co miało

2016). Współcześnie część kadry wychowawczej i dydaktycznej to absolwenci seminarium petersburskiego. Uczelnia zatrudnia ok. 50 duchownych i świeckich wykładowców, wśród których s. Polacy, Włosi, Hiszpanie, Francuzi, Słowacy, Białorusini, Argentyńczyk, a nawet wykładowcy z Syrii i Indii. Niestety, Kościół katolicki w Rosji przeżywa w ostatnich latach poważny kryzys powołań. W seminarium studiuje 9 kleryków diecezjalnych i 10 zakonnych (2016 r.).

⁴¹ *Tamże*, s. 2-3.

⁴² М. Ф а т е е в, *История семинарии (1918-2000 г.)*, <http://www.cathseminary.ru/history/1918-2000> (dostęp: 6 III 2016).

⁴³ *Институт св. Иоанна Златоуста*, <http://www.cathseminary.ru/education/institute> (dostęp: 6 III 2016).

niebagatelne znaczenie dla przyszłych słuchaczy.⁴⁴ „Wielu z nich – pisał bp T. Pikus, jeden z założycieli, a następnie wykładowca i dziekan – w czasie rekrutacji miało obawy, czy ich decyzja wstąpienia nie będzie napiętnowana przez zakład pracy czy władze państwowe”.⁴⁵ W ciągu dwóch lat słuchaczami Kolegium było ponad 300 osób. Po reorganizacji dokonanej w 2015 r., zamiast dotychczasowego 5-letniego kursu z zakresu religioznawstwa, placówka prowadzi trzy nowe programy zajęć: „Wiara i dialog”, „Psychologia i duchowość” oraz „Sztuka i duchowość”.⁴⁶ Patronat nad Instytutem sprawują ojcowie jezuiti. Towarzystwo Jezusowe jest w Rosji zarejestrowaną, a więc mającą osobowość prawną, wspólnotą zakonną.

Reorganizacja struktur Kościoła katolickiego w Rosji

W 1999 r. papież Jan Paweł II dokonał reorganizacji dotychczasowych kościelnych jednostek administracyjnych. Administratura apostolska europejskiej części Rosji została podzielona na część północną – ze stolicą w Moskwie oraz część południową – ze stolicą w Saratowie. Ordynariuszem administratury południowej został mianowany niemiecki misjonarz bp Clemens Pickel. Reorganizacji poddana została również administratura apostolska Syberii, którą rozdzielono na część zachodnią ze stolicą we Nowosybirsku oraz część wschodnią ze stolicą w Irkucku. Administratorem apostolskim został polski misjonarz, werbista – bp Jerzy Mazur. W przeddzień tych decyzji papieskich została utworzona Konferencja Episkopatu Rosji (4 lutego 1999 r.), której przewodniczącym został abp T. Kondrusiewicz. Od 2007 r. funkcję tę pełni biskup nowosybirski J. Werth SJ.⁴⁷

Ostatni etap kształtowania struktur Kościoła katolickiego w Federacji Rosyjskiej nastąpił trzy lata później. Dnia 11 lutego 2002 r. papież Jan Paweł II podniósł administratury apostolskie dla katolików obrządku

⁴⁴ R. D z w o n k o w s k i, *Religia i Kościół katolicki w ZSRS oraz w krajach i na ziemiach okupowanych 1917-1991. Kronika*, s. 340; T. P i k u s, *Katolik w Rosji*, s. 122-127; *Za wschodnią granicą 1917-1993. O Polakach i Kościołach w dawnym ZSRR z Romanem Dzwonkowskim rozmawia Jan Pałyga*, s. 358.

⁴⁵ T. P i k u s, *Katolik w Rosji*, s. 124.

⁴⁶ *Moskwa: „odnowiony” Instytut św. Tomasza z Akwinu*. <http://kosciol.wiara.pl/doc/2525538.Moskwa-odnowiony-Instytut-sw-Tomasza-z-Akwinu> (dostęp: 6 III 2016).

⁴⁷ J. D ę b i ń s k i, *Kościół katolicki w Rosji*, s. 481-482.

łacińskiego w Rosji do rangi diecezji. Bullą *Russiae intra fines*⁴⁸ wyniesiono administraturę apostolską europejskiej części Rosji do rangi archidiecezji, nadając jej nazwę archidiecezji Matki Bożej w Moskwie. Bullą *Meridionallem Russiae Europaeae*⁴⁹ utworzono diecezję świętego Klemensa w Saratowie. Bullą *In beati Petri*⁵⁰ podniesiono administraturę apostolską Syberii do rangi diecezji, tworząc tym samym diecezję świętego Józefa w Irkucku, zaś bullą *Animarum bonum*⁵¹ z administratury tej erygowano diecezję Przemienienia Pańskiego w Nowosybirsku. Ordynariuszami nowych prowincji Jan Paweł II mianował dotychczasowych administratorów apostolskich: arcybiskupem metropolitą moskiewskim został T. Kondrusiewicz, biskupem Saratowa – C. Pickel, biskupem Nowosybirska – J. Werth SJ, a biskupem Irkucka – J. Mazur SVD. Dnia 10 kwietnia 2002 r. powstała prefektura apostolska Južno-Sachalińska.⁵² W 2002 r. bp. J. Mazura SVD zastąpił bp C. Klimowicz. Ważna zmiana w obsadach personalnych Kościoła katolickiego w Rosji nastąpiła także w 2007 r., kiedy abp. T. Kondrusiewicza papież Benedykt XVI mianował metropolitą mińsko-mohylewskim, a godność metropolity moskiewskiego przejął Włoch, bp Paolo Pezzi.⁵³

Utworzenie diecezji zamknęło symbolicznie trudną przeszłość wspólnoty katolickiej zamieszkującej Federację Rosyjską. W jej formowanie niebagatelny wkład wnieśli polscy duszpasterze, którzy mimo wielu przeciwności gorliwie pełnili posługę kapłańską, budowali duchowe i materialne podstawy funkcjonowania katolicyzmu w Rosji. Swoją działalnością otwarli

⁴⁸ Zob. w wersji elektronicznej: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/la/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_20020211_moscoviensis-matris-dei.html (dostęp: 6 III 2016).

⁴⁹ Zob. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/la/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_20020211_saratiensis-sancti-clementis.html (dostęp: 6 III 2016).

⁵⁰ Zob. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/la/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_20020211_ircutscana-sancti-iosephi.html (dostęp: 6 III 2016).

⁵¹ Zob. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/la/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_20020211_neosibirianae-transfigurationis.html (dostęp: 6 III 2016).

⁵² J. Dębicki, *Kościół katolicki w Rosji*, s. 482; zob. też: <http://catholic-russia.ru/history/timeline/> (dostęp: 6 III 2016).

⁵³ *Nominacje: abp Kondrusiewicz metropolitą mińsko-mohylewskim, ks. Pezzi metropolitą w Moskwie*, <http://papiez.wiara.pl/doc/375302.Nominacje-abp-Kondrusiewicz-metropolita-minskomohylewskim-ks> (dostęp: 6 III 2016).

rosyjskim wiernym stosunkowo stabilną, choć także niepozbawioną trudności i wyzwań terażniejszość.

Kamila Pawelczyk-Dura, Piotrków Trybunalski

III. ŻYCIE RELIGIJNE EMIGRANTÓW. PRZYKŁAD POLAKÓW W AUSTRII

Religijność – uwagi wprowadzające

Religijność, określająca subiektywną postawę wobec religii, jest jednym z kluczowych pojęć używanych w socjologii religii. Najczęściej prowadzone badania empiryczne w ramach tej subdyscypliny socjologicznej, dotyczą wymiarów religijności, które w badaniach polskich z reguły odwołują się do parametrów religijności wyróżnionych przez Władysława Piwowarskiego, a obejmują one: globalny stosunek do wiary, wiedzę religijną, ideologię religijną, doświadczenie religijne, praktyki religijne, wspólnotę religijną oraz moralność religijną.¹

W procesie formowania się religijności pojedynczego człowieka, szczególnie znaczenie odgrywa rodzina. Jak zauważa Piwowarski w innym miejscu, „między religijnością rodziców i dzieci istnieje silna zależność. (...) przekazane przez rodziców wartości i modele religijnych zachowań przy pomocy odpowiednich ćwiczeń i technik mają tendencję do trwania w następnym pokoleniu”.² Rolę rodziny w kształtowaniu religijności podkreśla również Leon Dyczewski, zauważając, że częściej deklarowana i być może również żywsza religijność Polaków w stosunku do mieszkańców wielu krajów Europy Zachodniej, to zasługa przede wszystkim polskiej rodziny, która przez wiele wieków była kształtowana przez Kościół katolicki, a także częściowo przez inne Kościoły i religie (np. religię Mojżeszową).³

¹ W. P i w o w a r s k i, *Socjologia religii*, Lublin 1996, s. 64-65.

² *Tamże*, s. 108.

³ Por. L. D y c z e w s k i, *Istotne wartości kultury polskiej*, w: *Etos współczesnej emigracji polskiej w świetle nauczania papieża Jana Pawła II*, Katowice 2007, s. 70.

Religijność Polaków, jej wszechstronne i mocne powiązanie z rodziną, jest szczególnie widoczne w przypadku obchodzenia świąt Bożego Narodzenia, Wielkanocy, Wszystkich Świętych czy Dnia Zadusznego. Zwyczaje celebrowane podczas tych świąt polskie rodziny łączą z wieloma tradycyjnymi formami, związanymi z pobożnością ludową.⁴

Religijność może przybierać specyficzne formy w przypadku wyjazdu emigracyjnego. Osoba oddzielona od rodziny, która stanowi zaplecze transmisji kulturowej i religijności, może poszukiwać wsparcia w narodowych instytucjach religijnych lub upodabniać się pod tym względem do kraju osiedlenia.

Niniejszy artykuł stanowić może wstęp do pogłębionych badań nad religijnością Polaków na emigracji. Obejmuje jedynie deklaracje związku Polaków mieszkających w Austrii ze wspólnotą wyznaniową.

Polacy w Austrii

Polska i Austria od wieków połączone były różnorodnymi więzami, politycznymi, przez małżeństwa rodów panujących czy też kulturowymi. W niektórych publikacjach wspomina się nawet o związkach od „głębiego średniowiecza”.⁵ Jednak na większą skalę można o nich mówić od czasów emigracji Polaków do Austrii, która rozpoczęła się w okresie zaborów, głównie w drugiej połowie XIX w.

Emigracja w tym okresie miała specyficzny charakter. Dla mieszkańców Galicji i Śląska Cieszyńskiego odbywała się w ramach jednego państwa. Ale emigrowali również mieszkańcy pozostałych ziem polskich, głównie do Wiednia, przede wszystkim arystokracja, artyści, również inni bogaci obywatele i urzędnicy.

Dla osób przebywających na obczyźnie (zwłaszcza tych nie znających języka kraju osiedlenia) ważnym miejscem są organizacje narodowe, wśród których szczególne znaczenie ma szkoła i Kościół. Ponieważ celem artykułu jest ukazanie stosunku do religii obecnie mieszkających w Austrii Polaków, to Kościołowi chciałabym poświęcić więcej miejsca.

Hanna Krajewska w dziele pt. *Polen-Österreich vom 16. bis zum 20. Jahrhundert* pisze: „Początki polskiego duszpasterstwa w Wiedniu sięgają

⁴ Por. *tamże*, s. 72.

⁵ H. K r a j e w s k a, *Polen-Österreich vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, Warszawa 1995, s. 26.

roku 1801. W lutym tegoż roku w imieniu polskiej kolonii i własnym księżę Stanisław Poniatowski, Kazimierz Rzewuski i Antonii Lanckoroński skierowali do cesarza Franciszka II podanie z prośbą o ustanowienie duszpasterstwa obrządku łacińskiego znającego język polski i niemiecki. W wyniku starań pierwszym polskim kapłanem w Wiedniu stał się bernardyn z Przeworska o. Amancjusz Józef Reimer, z pochodzenia Łużyczanin (ur. 1752 w Budziszynie). Uposażenie otrzymał z Dolnoaustriackiego Funduszu Religijnego. Od 1803 r. był on równocześnie kapłanem szpitala. Funkcję tę pełnił przez 25 lat, do chwili przejścia na emeryturę w 1828 r. Jednak nie postarał się o następcę i kontynuację. Stanie się to powodem późniejszych komplikacji, a nawet zawieszenia nabożeństw i kazań w 1835 r. (...) Dopiero w 1841 r. na skutek energicznych działań, wzrastającej liczbie i zyskującej na znaczeniu polskiej kolonii problem pozytywnie i ostatecznie rozwiązano. Decyzja cesarza Ferdynanda z 25 września 1841 r. wprowadzono stałe polskie duszpasterstwo w Wiedniu. Odtąd nieprzerwanie trwa ono do dzisiaj”.⁶

Kościół w tych początkowych latach w Austrii spełniał dla Polaków szczególną rolę. Oprócz spraw duchowych zajmował się innymi problemami: organizacyjnymi, kulturalnymi, oświatowymi, narodowymi. Stopniowo niektóre zadania przejmowały licznie powstające inne organizacje, np. organizacja polska „Ognisko” utworzona w 1864 r., nadto powstała w 1884 r. szkoła polska, w 1893 r. zaś Towarzystwo „Sokół”. Powstające struktury o charakterze świeckim nie odebrały jednak znaczenia organizacjom religijnym. Od 1897 r. Polacy mają własny kościół polski przy Rennweg w Wiedniu, od 1906 r. kościół na Kahlenbergu.

Po 1918 r., po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, wielu Polaków wróciło z Austrii do ojczyzny. W Austrii nadal funkcjonowały jednak polskie organizacje, działała szkoła i biblioteka, rozwinęło się harcerstwo i funkcjonował kościół polski.

W czasie II wojny światowej na terenie Austrii znalazły się tysiące polskich robotników przymusowych i więźniów obozów koncentracyjnych. Część z nich zginęła w niemieckim obozie koncentracyjnym Mauthausen i jego filiach. Po zakończeniu wojny w Austrii było ok. 100 tys. Polaków, przede wszystkim w zachodnich strefach okupacyjnych. Do 1950 r. większość powróciła do Polski lub wyemigrowała do innych państw. Pod koniec lat 60. XX w. żyło w Austrii już tylko ok. 6 tys. Polaków. Od 1968 r. zaczęła

⁶ E. Wałewander, *Polonia w Austrii. Z dziejów duszpasterstwa i pracy społecznej*, Lublin 1998, s. 23-24.

narastać ekonomiczna i polityczna emigracja z Polski, a możliwość przyjazdu bez wymaganych do innych zachodnich krajów wiz spowodowała, że Austria stała się bardzo atrakcyjnym krajem wyjazdu czasowego. Wiele osób, które wyjechały w latach 70. XX w. do Austrii na bezwizowy okres do 3 miesięcy mieszka tam do dzisiaj. Stan wojenny w 1981 r. zastał w Austrii ponad 30 tys. osób.⁷

Stan wojenny to szczególny okres dla Kościoła w Wiedniu. W najbardziej popularnym kościele polskim przy Rennweg w niedzielne przedpołudnia zgromadzone tłumy dosłownie blokowały całą okolicę. Przyjście na niedzielną mszę św. stawało się niewymuszonym obowiązkiem każdego Polaka. Do dzisiaj jest to miejsce szczególne, chociaż niedzielne zgromadzenia wiernych nie są już tak duże, żeby policja musiała regulować ruchem.

W 1983 r. dla Polaków w Austrii szczególnym wydarzeniem o charakterze nie tylko religijnym, ale również narodowym, była pielgrzymka apostolska papieża-Polaka, Jana Pawła II. Wydarzenie to zaktywizowało Polonię, a także stało się impulsem do powstania nowych organizacji. Było to istotne, gdyż na początku lat 80. XX w. na skutek trudnej sytuacji politycznej w Polsce, a także wprowadzenia stanu wojennego, do Austrii napłynęło ponad 10 tys. polskich uchodźców.

Dla Polaków w Austrii znaczący był rok 1987. Władze w Polsce ogłosiły wówczas koniec prześladowań przeciwników politycznych, co skutkowało tym, że władze Austrii przestały wydawać Polakom wize uchodźców politycznych. Część osób z tego powodu została w tym kraju, chociaż wcześniej planowała wyjazd do Stanów Zjednoczonych, Kanady, Nowej Zelandii, Australii czy Republiki Południowej Afryki. Po zmianach ustrojowych w Polsce (1989) część polskich emigrantów powróciła z Austrii do ojczyzny, część już jednak takiego powrotu, z różnych powodów sobie nie wyobrażała. Kolejnym znaczącym momentem w relacjach polsko-austriackich było przystąpienie Polski do Unii Europejskiej (2004), a następnie strefy Schengen (2007). Bariera dla Polaków w Austrii związana z ograniczeniami w zatrudnieniu została zniesiona w 2011 r.

Obecnie żyje w Austrii co najmniej 60 tys. Polaków. Większość z nich mieszka w Wiedniu i jego okolicach. Istnieją jednak również duże skupiska Polaków w Linzu, Grazu, Wiener Neustadt, Salzburgu, Innsbrucku,

⁷ *Polacy w Austrii – historia i statystyka*, http://www.forumpolonii.at/index.php?option=com_content&view=article&id=13:historia-polonii-w-austrii&catid=17:polonia-w-austrii-ogolna&Itemid=20 (dostęp: 1 XII 2014).

Klagenfurcie czy Bregenz. W całym kraju działa aktualnie ponad 30 organizacji polonijnych, z których większość zrzeszona jest w zarejestrowanej w 1993 r. Wspólnocie Polskich Organizacji w Austrii – Forum Polonii.⁸

Sytuacja Kościoła w Austrii

Klasyki socjologii, tacy jak Emil Durkheim czy Max Weber, zgodnie twierdzili, że w miarę postępu cywilizacyjnego rola religii będzie malała. Odwoływanie się do nauki i techniki miało spowodować utratę znaczenia religii w różnych sferach życia. Proces ten określa się często mianem „sekularyzacja”. Teza o sekularyzacji społeczeństw nowoczesnych stanowi jeden z ważniejszych sporów na gruncie współczesnej socjologii religii. Przeciwnicy tej tezy twierdzą, że religia we współczesnym świecie pełni dalej doniosłą rolę, jedynie zmieniała formy. Nie zagłębiając się w ten spór i kwestie nowych form duchowości, a patrząc przez pryzmat tradycyjnej religijności, należałoby podkreślić, że w katolickiej Austrii można dostrzec procesy sekularyzacji. Najprostszym wymiarem tego procesu jest liczba osób deklarujących się jako katolicy.⁹ Według austriackich statystyk w 1951 r., 89% społeczeństwa stanowili katolicy. Stopniowo liczba osób deklarujących się jako katolicy malała; w 1981 r. było ich jeszcze 84%. Po upływie kolejnych trzydziestu lat (2001) nastąpił duży spadek osób deklarujących się jako katolicy, do 64%, a w 2013 r. do 62,6%.¹⁰

Jeszcze mniej osób uczestniczy w nabożeństwach, np. w 2004 r. 14,6% katolików uczestniczyło we mszy św. z okazji Bożego Narodzenia (w diecezji wiedeńskiej mniej, bo 10,9%). Natomiast w 2011 r. w całej Austrii

⁸ Zob. P. Stiegnitz, *Die Neuen. Ausländer-Assimilation in Österreich*, Himberg 1994, s. 85-99; W. Kucharski, *Polonia w Austrii*, w: A. Kopruckowiak, W. Kucharski (red.) *Polacy w świecie. Polonia jako zjawisko społeczno-polityczne*, cz. II, Lublin 1986, s. 159; P. Kraszewski, *Polacy w Austrii* w: B. Szydłowska-Cegłowa (red.), *Polonia w Europie*, Poznań 1992, s. 533-549.

⁹ Deklaracja przynależności religijnej w Austrii jest związana z tzw. opłatą kościelną, czyli podatkiem, który płaci się na Kościół. Podatek wynosi 1,15% podstawy opodatkowania przy podatku dochodowym od osób fizycznych. Niektórzy, być może, rezygnują z przynależności do Kościoła z tego powodu.

¹⁰ Obliczenia własne na podstawie <http://www.katholisch.at/content/site/kirche/index.html> (dostęp: XII 2014).

tych osób było już tylko 12% (w diecezji wiedeńskiej 10,2%).¹¹ W zwykłą niedzielę jest ich oczywiście jeszcze mniej.

Kolejnym wskaźnikiem sekularyzacji w Austrii może być liczba powołań kapłańskich, a w ślad za tym liczba księży. W Austrii przypada średnio 0,8 kapłana na jedną parafię, podczas gdy w Polsce księży jest trzy razy więcej, średnio – 2,4 kapłana na parafię. Z powodu braku księży kapłani z jednej parafii nierzadko muszą obsługiwać więcej niż jeden kościół.¹² Ponieważ w Austrii brakuje rodzimych kapłanów, to zastępują ich księża z Niemiec, Polski, Chorwacji czy Czech, ale również z takich krajów, jak Demokratyczna Republika Konga, Kenia, Nigeria, Filipiny, Indonezja czy Brazylia.¹³

Chociaż niewielka część osób deklarujących się jako katolicy uczęszcza regularnie na niedzielne msze, to „jednak ci ludzie, którzy deklarują się katolikami, rzeczywiście uczestniczą w życiu Kościoła i bardzo chętnie pomagają społeczności parafialnej. Na przykład w parafii Poysdorf organizowany jest tzw. tydzień biblijny. 800 osób ręcznie przepisuje całe Pismo Święte, którego fragmenty zostają następnie sprzedane na licytacji. Dochód przeznaczają na szkoły. Są przedstawienia biblijne i sceny ewangeliczne, przygotowuje się potrawy z czasów biblijnych. Dla dzieci organizuje się wiele gier i zabaw związanych tematycznie z Biblią”.¹⁴ Należałoby więc podkreślić, że chociaż procesy sekularyzacyjne w Austrii są dostrzegalne, to jednak ta ciągle zmniejszająca się liczba wiernych charakteryzuje się ponadprzeciętnym zaangażowaniem.

Stosunek Polaków do religii

Opis stosunku Polaków do religii¹⁵ opieram na własnych badaniach sondażowych zrealizowanych w latach 2009-2010 wśród osób mieszkających

¹¹ *Tamże*.

¹² O postępującym procesie braku kapłanów, świadczyć może wypowiedź jednego z polskich księży w Austrii: „Najpierw 2 parafie, potem 4, a obecnie wspólnota 7 parafii (...) w mojej diecezji St. Pölten pracuje około 60 polskich księży na liczbę 500 (diecezjalni i zakonni)” – fragment wypowiedzi respondenta, Ksiądz Szymon, ankieta 511.

¹³ T. C u k i e r n i k, *Kościół w Austrii*, Ecclesia 1/2006.

¹⁴ *Tamże*.

¹⁵ Pamiętając o tym, że w socjologii religii często odróżnia się „kościelność” od „religijności”, w omawianych badaniach nie dokonano takiego rozróżnienia, zajmując się jedynie ogólnie stosunkiem do religii/Kościół.

w Austrii. Badania obejmowały wiele wątków dotyczących sytuacji na obczyźnie. Niniejszy tekst omawia jedynie deklaracje badanych dotyczące intensywności postawy religijnej. Uczestniczyły w nich osoby będące pierwszym pokoleniem w Austrii. Wśród 547 respondentów większość (339 osób) stanowiły kobiety (62%), a 207 mężczyzn to pozostałe 38%. Biorąc pod uwagę wiek, najmłodszy respondent miał 17 lat, a najstarszy 69. Były to osoby, które do Austrii przyjechały w ciągu 40 lat. Najstarszy stażem emigracyjnym był mężczyzna, w chwili badania 62-letni, który przyjechał do tego kraju w 1971 r. Najmłodszy „stażem” przybyli do tego państwa w 2010 r.

Biorąc pod uwagę cechy społeczno-demograficzne badanych osób, jak płeć, rozmieszczenie w poszczególnych krajach związkowych w Austrii, miejsce pochodzenia w Polsce, jak również czas przybycia do Austrii i wiek w chwili przyjazdu, w przybliżeniu odzwierciedlają one realną strukturę społeczno-demograficzną Polaków przebywających w Austrii. Mogą więc stanowić próbę reprezentatywną. Opierając się na wiedzy dotyczącej postaw i zachowań Polaków po przyjeździe do Austrii, szczególnie często przyjmowanej postawy asymilacji,¹⁶ stawiam hipotezę, że emigranci przyjmują postawę religijną charakterystyczną dla kraju osiedlenia. Spodziewam się zatem, że znacząca część osób odsunie się od Kościoła, ale ta, która zostanie, będzie z Kościołem związana dość mocno.

Tabela 1. Związek z religią/Kościółem

Związek z religią/Kościółem	Deklaracje	%
zupelny brak związku	102	19,39
obojętność	97	18,44
słaby stopień związku	91	17,30
duży stopień związku	147	27,95
utożsamianie się	89	16,92
Ogół	526	100%

Źródło: badania własne, Austria 2009-2010

¹⁶ D. C z a k o n, *Cechy społeczno-demograficzne oraz planowany czas pobytu a integracja imigrantów (na przykładzie Polaków w Austrii)*, w: P. K a c m a r c z y k, M. L e s i Ń s k a (red.), *Krajobrazy migracyjne Polski*, Warszawa 2012, s. 189-217.

Biorąc pod uwagę stosunek do religii (Kościoła), można stwierdzić, że ogółem najwięcej osób deklaruje duży stopień związku; tych osób jest niespełna 30% (27,95%). Najrzadziej natomiast wybierano utożsamianie się z religią, które zadeklarowało 17% badanych. Jednak traktując te dwie kategorie łącznie, jako deklarację pozytywnego stosunku do religii (Kościoła), należy podkreślić, że obejmuje ona 45% badanych. Pozostałe osoby to respondenci deklarujący słaby stopień związku z religią (17%) lub obojętność (18%). Kolejna kategoria, stanowiąca prawie 1/5 wszystkich deklaracji (a będąca drugą kategorią pod względem frekwencji), to respondenci podkreślający zupełny brak związku z religią. Deklaracji tych nie różnicuje w stopniu istotnym statystycznie rok wyjazdu badanych.

Ciekawe wydaje się porównanie deklaracji Polaków mieszkających na emigracji z tymi mieszkającymi w Polsce. Do porównania użyję badań CBOS wykonanych w zbliżonym czasie w Polsce. Pytania, co prawda, nie brzmiały tak samo, jednak przy tak dużym stopniu ogólności, jak również wychodząc z założenia, że dla większości ludzi pytanie o deklarację wiary lub stopień związku z religią to jest to samo, zdecydowałam się na takie porównanie.

Polacy mieszkający w Polsce zdecydowanie najczęściej określają siebie jako osoby wierzące (85%). W porównaniu z również najczęściej wybieraną kategorią przez badanych w Austrii „duży stopień związku z religią”, różnica jest ogromna. W Austrii trzy razy mniej osób wybrało taką deklarację (28%). Z kolei w Austrii prawie dwa razy więcej osób utożsamia się z religią (17%) niż w Polsce deklaruje głęboką wiarę (9%). Na emigracji jednak jest ponad sześć razy więcej osób zupełnie niezwiązanych z religią (19,39%) w porównaniu do zupełnie niewierzących w Polsce (3%).

Tabela 2. Stosunek do religii Polaków mieszkających w Polsce i na emigracji

CBOS	%	Austria	%
całkowicie niewierzący	3	brak związku	19,39
raczej niewierzący	3	słaby związek	17,3
–	–	obojętność	18,44
wierzący	85	duży stopień związku	27,95
głęboko wierzący	9	utożsamianie się	16,92

Źródło: CBOS¹⁷ i badania własne, Austria 2009-2010

¹⁷ Badanie *Jacy jesteście, co jest dla nas ważne? Polacy 2012* zrealizowane przez CBOS na zlecenie Centrum Myśli Jana Pawła II, 11-16 stycznia 2012 r. W analizach

Pozostałe kategorie ukazują również znaczące różnice. Otóż w Polsce 3% osób określa siebie jako „raczej niewierzące”. Przyjmując, że są to osoby w pewnym sensie niezdecydowane na konkretną deklarację wiary – niewierzący, to przy inaczej sformułowanym pytaniu znalazłyby się w kategorii „słabego związku z religią/Kościółem”. Zatem, jeżeli przyjąć, że takie porównanie jest uprawnione, to w Austrii jest sześć razy więcej osób w tej kategorii.

* * *

Biorąc pod uwagę stosunek do religii (Kościół) polskich emigrantów w Austrii, ponad połowa z nich deklaruje uczucia negatywne (słaby stopień związku, obojętność lub zupełny brak związku). Deklaracje te mogą być zaskakujące, patrząc przez pryzmat tłumnie odwiedzanego, najbardziej popularnego w Austrii miejsca związanego z religią, czyli kościoła polskiego przy Rennweg w Wiedniu. Jak wynika jednak z nie wspomnianych w tym miejscu wywiadów, dla wielu osób jest to po prostu miejsce spotkań Polaków, a nie tylko miejsce kultu religijnego.

Niespełna 45% deklaruje natomiast pozytywny stosunek do religii wyrażony przez duży stopień związku, a nawet utożsamianie się z Kościołem. W porównaniu z badaniami CBOS, w Austrii prawie dwa razy więcej osób utożsamia się z religią, niż w Polsce deklaruje głęboką wiarę. Na emigracji jest jednakże sześć razy więcej osób zupełnie niezwiązanych z religią w porównaniu do zupełnie niewierzących w Polsce. Z porównania tego jasno wynika, że Polacy mieszkający w Austrii mają zupełnie inny stosunek do religii niż Polacy mieszkający w Polsce. Odnosząc się do opisanej wyżej sytuacji Kościoła w Austrii, wydaje się, że Polacy pod względem religijności „dopasowali się” do kraju zamieszkania. Duża część Polaków, tak jak rodowici Austriacy, odsunęła się od Kościoła, ale wśród tych, którzy z religią są związani jest zdecydowanie więcej deklaracji intensywnych związków niż w Polsce. Te deklaracje również wpisują się w sytuację Kościoła w Austrii. A zatem postawioną wcześniej hipotezę należy uznać za słuszną.

Dorota Czakon-Tralski, Kraków

uwzględniono wyłącznie osoby pełnoletnie (N=958). Komunikat: BS/49/2012 *Zmiany w zakresie wiary i religijności polaków po śmierci Jana Pawła II*, oprac. R. B o g u s z e w s k i.

**IV. POLSKIE ORGANIZACJE ORAZ INSTYTUCJE
DZIAŁAJĄCE NA RZECZ KRESÓW**

Niniejsze zestawienie prezentuje stan faktyczny na 20 października 2015 r. Wszelkie uwagi, komentarze czy uzupełnienia do przedstawionej listy kierować można pocztą elektroniczną na adres Eugeniusza Sakowicza, redaktora „Biuletynu polonijnego” kwartalnika „Collectanea Theologica”: e.sakowicz@uksw.edu.pl

Antykwarjat Kresowy – ul. Lwowska 13J, 22-100 Chełm;
www.antykwarjat-kresowy.pl

Centrum Badań Ormiańskich – Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Instytut Socjologii, ul. Fosa Staromiejska 1A, 87-100 Toruń;
www.centrum-armenia.umk.pl

**Centrum Łączności i Pomocy Szkołom na Wschodzie
im. Maurice Ardouin** – ul. Sucharskiego 14, 52-205 Wrocław

Centrum Polonii Ośrodek Kultury, Turystyki i Rekreacji w Brniu
– Breń 1,33-210 Olesno; www.centrumpolonii.pl

**Duszpasterstwo Sybiraków Dawnych Mieszkańców Ziemi
Wschodnich Legnicka Kuria Biskupia** – ul. Jana Pawła II 1,
59-220 Legnica; www.diecezja.legnica.pl

Dwór Brzozówka – Tomice, ul. Sosnowa 2, 05-532 Baniocha;
www.dworbrzozowka.pl

Federacja Organizacji Kresowych – ul. Krakowskie Przedmieście 64,
00-322 Warszawa; www.fok.waw.pl

Federacja Organizacji Polskich na Ukrainie
– ul. Saksogańskiego 99/4, 01-032 Kijów; [www.euwp.eu/index.php/
euwp/organizacje/31-federacja-organizacji-polskich-na-ukrainie](http://www.euwp.eu/index.php/euwp/organizacje/31-federacja-organizacji-polskich-na-ukrainie)

Federacja Rodzin Katyńskich – ul. Goraszewska 16, 02-910 Warszawa
(Parafia Św. Tadeusza Apostoła); www.federacja-katyn.org.pl

**Fundacja Charytatywna Pomoc Polakom na Kresach im. Księdza
Doktora Mosinga** – ul. Olbrychta 8/9, 65-823 Zielona Góra;
www.fundacjamosinga.zgora.eu

Fundacja „Dziedzictwo Kresowe” – ul. Nowogrodzka 31,
00-511 Warszawa; www.kresowe.pl

Fundacja „Dziedzictwo Nasze” – ul. Ogrodowa 29,
11-600 Węgorzewo; www.fdn.org.pl

- Fundacja „Golgota Wschodu”** – ul. Kanonia 8,
00-278 Warszawa; www.golgotawschodu.pl
- Fundacja „Inkubator Aktiveco”** – Aleje Jerozolimskie 89/30,
02-001 Warszawa
- Fundacja „Kompania Kresowa”** – ul. Świętokrzyska 30/130,
00-116 Warszawa; www.kresy.pl
- Fundacja Kresowa „Semper Fidelis”** – ul. Łokietka 4/1,
50-243 Wrocław
- Fundacja „Kresy”** – ul. Okrężna 5, 62-004 Czerwonak
- Fundacja „Kresy-Syberia”** – ul. Krakowskie Przedmieście 64/12,
00-322 Warszawa; www.kresy-syberia.org
- Fundacja „Kresy w Potrzebie – Polacy Polakom”**
– ul. Rzeźbiarska 87, 04-620 Warszawa; www.kresywpotrzebie.pl
- Fundacja „Książka na Kresy”** – ul. Zamkowa 61,
97-330 Sulejów; www.ksiazkanakresy.org
- Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich** – ul. Zgoda 4/16,
00-018 Warszawa; www.dziedzictwo.ormianie.pl
- Fundacja „Longinus”** – ul. Solskiego 7, 37-100 Łańcut;
www.longinus.org.pl
- Fundacja Lwów i Kresy Południowo-Wschodnie** – Kuklówka
Radziejowicka, ul. Biniszewicze 4, 96-325 Radziejowice;
www.muzeumlwowa.pl
- Fundacja Młodej Polonii „Polska – Europa – Świat”**
– ul. Krakowskie Przedmieście 64/4, 00-322 Warszawa
- Fundacja „Na Obcej Ziemi”** – ul. Długa Szlachecka 94,
05-071 Sulejówek
- Fundacja na rzecz Pomocy Dzieciom z Grodzieńszczyzny**
– ul. Świętojańska 24, 15-277 Białystok; www.fundacja.sos.pl
- Fundacja Niepodległości** – ul. Bohaterów Monte Cassino 53,
20-705 Lublin; www.fundacja-niepodleglosci.pl
- Fundacja Ocalenia Kultury Kresowej „Chawira”**
– ul. Konarskiego 21A/2, 30-049 Kraków; www.fundacjachawira.net.pl
- Fundacja „Patria”** – ul. Ustronna 57, 15-161 Białystok;
www.rops-bialystok.pl
- Fundacja „Polacy znad Niemna”** – Aleja Tysiąclecia Państwa Polskiego
2/804, 15-111 Białystok; www.kresowiacy.com
- Fundacja „Polesie Wschód”** – ul. Dworska 56/6, 47-400 Racibórz

- Fundacja „Polski Konwój Kultury”** – ul. Szpitalna 3,
41-250 Czeladź; www.konwojkultury.pl
- Fundacja „Polskie Gniazdo”** – ul. Prądyńskiego 26B,
50-433 Wrocław; www.polskiegniazdo.pl
- Fundacja „Polskie Kresy Wschodnie – Dziedzictwo i Pamięć”**
– ul. Żólkiewskiego 28, 04-305 Warszawa; www.fundacja-kresy.pl
- Fundacja Polskiego Państwa Podziemnego** – ul. Zielna 39,
00-108 Warszawa; www.fundacja-ppp.pl
- Fundacja „Pomoc Polakom na Podolu, Wołyniu, Pokuciu
i Bukowinie”** – ul. Basztowa 33/6, 58-316 Wałbrzych;
www.podoleorg.blogspot.com
- Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie”** – ul. Jazdów 10A,
00-467 Warszawa; www.pol.org.pl
- Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie
im. Tadeusza Goniewicza** – ul. Kazimierza Wielkiego 9/60,
20-611 Lublin; www.fundacijagoniewicza.com.pl
- Fundacja „Pomorska Inicjatywa Kresowa”** – ul. Leopolda Staffa 7A/17,
81-597 Gdynia; www.inicjatywa-kresowa.org.pl
- Fundacja Przyjaciół Wilna i Grodna „Serce Dzieciom”**
– ul. Nauczycielska 14/10, 81-614 Gdynia; www.sercedzieciom.org
- Fundacja „Semper Polonia”** – ul. Wąwozowa 4/105,
02-796 Warszawa; www.semperpolonia.pl
- Fundacja „Solidarność-Wschód”** – ul. Długa 23/25,
00-238 Warszawa; www.poloniaunion.eu
- Fundacja Wileńszczyzna** – ul. Kanonia 20/22/16,
00-278 Warszawa; www.wilenszczyzna.org.pl
- Fundacja „Willa Polonia”** – ul. Probostwo 26, 20-089 Lublin
- Fundacja „Wolność i Demokracja”** – Aleje Jerozolimskie 30/14,
00-024 Warszawa; www.wid.org.pl
- Fundacja Wspierająca Oświatę Polską za Granicą
„Samostanowienie”** – ul. Piaskowa 6/8/10, 01-067 Warszawa;
www.samostanowienie.eu
- Instytut Lwowski Fundacja Ochrony Dziedzictwa Kulturowego
Kresów Wschodnich** – ul. Sucharskiego 4/83, 01-390 Warszawa
- Izba Pamięci Kresowian „Sami Swoi”** – ul. Wolsztyńska 14,
67-400 Wschowa; www.kresizba.zw.pl

- Klub Samborzan Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich w Oświęcimiu**
– www.samborzanieoswiecim.c0.pl
- Klub Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich w Leżajsku** – ul. Mickiewicza 20A,
37-300 Leżajsk (Muzeum Ziemi Leżajskiej); www.tmlikpw.pl.tl
- Koleżeńskie Zjednoczenie Jazłowieckie** – ul. Zaruby 2,
02-796 Warszawa; www.niepokalanki.pl
- Koło Lwowian** – 240 King Street, W6 0RF Londyn;
www.kolo-lwowian.org.uk
- Komitet Opieki nad Grobami Dziennikarzy Polskich na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie**
– www.dziennikarzelyczakow.strefa.pl
- Krajowe Stowarzyszenie Brasławian Oddział Warszawski**
– ul. Widawska 1/9, 01-494 Warszawa
- Kresowa Osada** – ul. Kolejowa 16, 37-621 Basznia Dolna;
www.kresowa-osada.pl
- Kresowe Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze im. Orłąt Lwowskich** – ul. Bohaterów Getta 22, 68-200 Żary; www.kttk.pl
- Kresowy Ruch Patriotyczny (Porozumienie Organizacji Kresowych i Kombatanckich)** – Aleje Ujazdowskie 6A, 00-461 Warszawa
- Liga Obrony Suwerenności** – ul. Wita Stwosza 73/1/2,
80-308 Gdańsk; www.lospolski.pl
- Lubelski Klub Polonijny** – Plac Litewski 3/20, 20-080 Lublin
- Motocyklowe Stowarzyszenie Pomocy Polakom za Granicą „Wschód-Zachód”** – ul. Nowotomyska 82, 62-065 Grodzisk Wielkopolski;
www.wschod-zachod.org.pl
- Muzeum Budownictwa Ludowego Park Etnograficzny w Olsztynku**
– ul. Leśna 23, 11-015 Olsztynek; www.muzeumolsztynek.com.pl
- Oddział Stołeczny Towarzystwa Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich** – ul. Krakowskie Przedmieście 64/3,
00-322 Warszawa (Dom Wspólnoty Polskiej);
www.lwow.com.pl/tmlikpw.html
- Ogólnopolski Komitet Budowy Pomnika Ofiar Ludobójstwa Dokonanego przez OUN-UPA na Ludności Polskiej Kresów Wschodnich** – ul. Poznańska 13/7, 00-080 Warszawa
- Ogólnopolskie Stowarzyszenie Kresowian Wierzcycieli Skarbu Państwa** – ul. Krakowskie Przedmieście 64/3, 00-322 Warszawa

- Patriotyczny Związek Organizacji Kresowych i Kombatanckich**
– Aleje Ujazdowskie 6A, 00-461 Warszawa
- Polonia-Kresy Towarzystwo Naukowo-Społeczno-Kulturalne**
– ul. Dubois 41/5, 45-067 Opole; www.poloniakresy.wordpress.com
- Polskie Towarzystwo Miłośników Krzemieńca i Ziemi
Krzemieńskiej im. Juliusza Słowackiego** – ul. Libelta 3/28, 61-706
Poznań
- Polskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Wojskowymi we Lwowie** –
ul. Banacha 4,79-000 Lwów
- Porozumienie Pokoleń Kresowych i kluby Kresowego Serwisu
Informacyjnego**
– ul. Poziomkowa 3, 43-303 Bielsko-Biała; www.pokoleniakresowe.pl
- Porozumienie Pokoleń Kresowych i kluby Kresowego Serwisu
Informacyjnego** – ul. Wyżynna 20/25, 20-560 Lublin;
www.pokoleniakresowe.pl
- Porozumienie Pokoleń Kresowych i kluby Kresowego Serwisu
Informacyjnego** – ul. Krzywa 70, 11-700 Mrągowo;
www.pokoleniakresowe.pl
- Porozumienie Pokoleń Kresowych i kluby Kresowego Serwisu
Informacyjnego** – ul. Żołnierzy Pierwszej Armii Wojska Polskiego
1A/9, 37-700 Przemyśl; www.pokoleniakresowe.pl
- Porozumienie Pokoleń Kresowych i kluby Kresowego Serwisu
Informacyjnego** – ul. Czorszyńska 22/3, 71-163 Szczecin; www.pokoleniakresowe.pl
- Porozumienie Pokoleń Kresowych i kluby Kresowego Serwisu
Informacyjnego** – ul. Puławska 240/60, 02-670 Warszawa; www.pokoleniakresowe.pl
- Porozumienie Pokoleń Kresowych i kluby Kresowego Serwisu
Informacyjnego** – ul. Batorego 128H/6, 65-735 Zielona Góra; www.pokoleniakresowe.pl
- Prabuckie Stowarzyszenie Kresowiaków** – ul. Łąkowa 22,
82-550 Prabuty
- Przemyskie Stowarzyszenie Rekonstrukcji Historycznej
„X D.O.K.”** – ul. Żołnierzy Pierwszej Armii Wojska Polskiego 1A/9,
37-700 Przemyśl; www.psrh.webfabryka.pl
- Redakcja Kwartalnika „Cracovia Leopoliś”** – ul. Piłsudskiego 27,
31-111 Kraków; www.cracovia-leopolis.pl

- Regionalne Stowarzyszenie „Wschód-Zachód”**
– ul. Dworcowa 2, 09-402 Płock
- Spoleczna Fundacja Pamięci Narodu Polskiego**
– ul. Stanisławowska 5/U2, 03-832 Warszawa; www.sfpnp.pl
- Stowarzyszenie „Dialog Kultur”** – ul. Polska 7/12, 12-100 Szczytno;
www.dialogkultur.eu
- Stowarzyszenie „Dzieciakom z Ukrainy”** – ul. Regucka 3,
05-430 Celestynów
- Stowarzyszenie „Dziedzictwo Kresów”** – ul. 3 Maja 30,
37-500 Jarosław
- Stowarzyszenie Grodnian im. Elizy Orzeszkowej**
– ul. Krakowskie Przedmieście 64, 00-322 Warszawa
- Stowarzyszenie Historyczne im. Danuty Siedzikówny „Inki”**
– ul. Piłsudskiego 16/8, 17-200 Hajnówka; www.inka.org.pl
- Stowarzyszenie Historyczne im. 5. Wileńskiej Brygady AK**
– ul. Chopina 25/2, 81-782 Sopot; www.lupaszko.pl
- Stowarzyszenie „Huta Pieniacka”** – ul. Towarowa 2,
67-400 Wschowa; www.hutapieniacka.blogspot.com
- Stowarzyszenie „Instytut Kresów Rzeczypospolitej”**
– www.kresowy.com.pl
- Stowarzyszenie Kresowe „Podkamień”** – ul. Listopadowa 6/7,
56-100 Wołów; www.podkamien.pl
- Stowarzyszenie „Kresowiaczy”** – ul. Łużycka 2A, 11-040 Dobre Miasto
- Stowarzyszenie Kresowian Kędzierzyn-Koźle** – ul. Skarbowa 10,
47-200 Kędzierzyn-Koźle; www.kresykedzierzynkozle.home.pl
- Stowarzyszenie Kresowian „Kuropatniki”** – Sielsko 72,
73-155 Węgorzyno; www.kresowianiezkuropatnik.republika.pl
- Stowarzyszenie Kresowian w Dzierżoniowie** – ul. Batalionów
Chłopskich 19/4, 58-200 Dzierżoniów
- Stowarzyszenie Kresowian Ziemi Kłodzkiej**
– ul. Łukasiewicza 4, 57-300 Kłodzko
- Stowarzyszenie „Kresy – Pamięć i Przyszłość”** – ul. Synów Pułku 11/11,
22-100 Chełm; www.kresy-pamieciprzyszlosc.org.pl
- Stowarzyszenie „Kresy Pokolenie Nowych”** – Nowy Lubliniec 75,
37-611 Cieszanów
- Stowarzyszenie Literackie „Kresy”** – ul. Peowiaków 12, 20-007 Lublin

- Stowarzyszenie „Łagierników” Żołnierzy Armii Krajowej**
– ul. Zielna 39/5, piętro IX, 00-108 Warszawa;
www.armiakrajowa-lagiernicy.pl
- Stowarzyszenie Łączności i Pomocy Rodakom we Lwowie i na Kresach** – ul. Wojska Polskiego 9, 37-450 Stalowa Wola;
www.rodacynakresach.pl
- Stowarzyszenie „Memoriae Fidelis”** – ul. Szwankowskiego 5/25,
01-318 Warszawa
- Stowarzyszenie „Międzynarodowy Motocyklowy Rajd Katyński”**
– ul. Krzywe Koło 30/3, 00-270 Warszawa; www.rajdkatynski.net
- Stowarzyszenie Miłośników Kresów Wschodnich w Złocięncu**
– ul. Chrobrego 46, 78-520 Złocieniec; www.zlocieniec.pl
- Stowarzyszenie Miłośników Złoczowa i Kresów Południowo-Wschodnich** – ul. Cieszyńska 388, 43-300 Bielsko-Biała
- Stowarzyszenie „Mój Kazachstan”** – ul. Marszałkowska 115/312,
00-102 Warszawa
- Stowarzyszenie „Nie Teraz”** – ul. ks. Skargi 32/4, 33-100 Tarnów;
www.nieteraz.pl
- Stowarzyszenie Nieświeżan i Przyjaciół 27. Pułku Ułanów im. Króla Stefana Batorego** – ul. Olbrachta 58A/206,
01-111 Warszawa
- Stowarzyszenie Nowogródzian i Sympatyków Ziemi Nowogródzkiej**
– ul. Wąwozowa 18/48, 02-796 Warszawa
- Stowarzyszenie Obrońców Pamięci Orłąt Przemyskich**
– ul. Grunwaldzka 29, 37-700 Przemyśl
- Stowarzyszenie Obywatelskie „Kresy”** – ul. Słowackiego 12,
22-100 Chełm
- Stowarzyszenie Odnowienia Kościoła w Łopatynie im. Jana Cichewicza z siedzibą w Wójcicach** – Wójcice 137B,
48-385 Otmuchów; www.stowarzyszenielopatyn.pl
- Stowarzyszenie „Odra-Niemen”** – ul. Kościuszki 35F, piętro I,
50-011 Wrocław (wejście przez bramę 37); www.odraniemen.org
- Stowarzyszenie Oficerów Piątych Dywizji Wojska Polskiego „Kresowiak”** – ul. Słoneczna 7, 66-620 Gubin; www.kresowiak.tnb.pl
- Stowarzyszenie „Optima Fide”** – ul. Starego 3/12A,
31-047 Kraków
- Stowarzyszenie „Pamięć i Nadzieja”** – Plac Niepodległości 1/77,
22-100 Chełm; www.pamiec-nadzieja.org.pl

- Stowarzyszenie Pamięci Polskich Termopil i Kresów w Przemyślu** –
ul. Dolińskiego 6/20, 37-700 Przemyśl
- Stowarzyszenie Pamięci Zesłańców Sybiru we Wrocławiu**
– ul. Burzowa 15, 53-028 Wrocław; www.pamiecsybiru.wroclaw.pl
- Stowarzyszenie Pomocy Polakom na Wschodzie „Kresy”**
– ul. św. Marka 6/2C, 31-012 Kraków; www.kresy-krakow.com.pl
- Stowarzyszenie Pomocy „Rubież”** – ul. Witosza 38/2A,
15-660 Białystok; www.rubiez.iig.pl
- Stowarzyszenie Przyjaciół Polaków na Wschodzie**
– ul. Orzeszkowej 2/33, 39-400 Tarnobrzeg
- Stowarzyszenie Przyjaciół Wilna, Ziemi Wileńskiej, Nowogródzkiej,
Polesia „Świtez”** – ul. Śmiałego 5, 70-350 Szczecin
- Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Dolińskiej** – ul. Wieniawskiego 1,
49-100 Niemodlin; www.dolina.niemodlin.prv.pl
- Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Drohobyckiej**
– ul. Kutrzeby 64/9, 52-213 Wrocław; www.spzd.org
- Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Grodzieńskiej i Wileńskiej**
– ul. Zamkowa 2, 83-140 Gniew
- Stowarzyszenie „Razem dla Kresów”** – [www.facebook/
RazemDlaKresow](http://www.facebook/RazemDlaKresow)
- Stowarzyszenie Repatriantów i Innych Osób Wysiedlonych bądź
Zmuszonych do Opuszczenia Terenów Kresów Wschodnich
Rzeczypospolitej Polskiej „Zabużanie”**
– Plac Moniuszki 2/217, 25-334 Kielce
- Stowarzyszenie Rodu Rodziewiczów** – ul. Hebanowa 7,
05-077 Warszawa; www.rodziewicz.waw.pl
- Stowarzyszenie Rodzin Kresowych** – Jeżyczki 53, 76-150 Darłowo;
www.jezyczki.pl
- Stowarzyszenie Rodzin Osadników Wojskowych i Cywilnych Kresów
Wschodnich** – Aleja Armii Ludowej 30/2, 00-609 Warszawa;
www.osadnicy.org
- Stowarzyszenie Rodzin Ziemi Wołkowyskiej w Gdańsku**
– ul. Kręckiego 2/4, 80-318 Gdańsk
- Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” Lublin** – ul. Jezuicka 4/2,
20-113 Lublin; www.katyn.lubelskie.pl
- Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdańsku**
– ul. Słowackiego 3, 80-257 Gdańsk (Klub Garnizonowy);
www.federacja-katyn.org.pl

Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Gdyni – ul. Zawiszy Czarnego 1,
81-374 Gdynia; www.gdynia.rodzinakatynska.pl

Stowarzyszenie „Rodzina Katyńska” w Opolu
– ul. Domańskiego 84, 45-820 Opole; www.federacja-katyn.org.pl

Stowarzyszenie „Rodzina Ponarska” – ul. Gdańca 6B/10,
80-336 Gdańsk; www.rodzinaponarska.pl

Stowarzyszenie Sympatyków Pogoni Lwów – [www.facebook.com/
PogonLwow](http://www.facebook.com/PogonLwow)

Stowarzyszenie „Trójmiejska Grupa Rekonstrukcji Historycznych” –
ul. Hallera 7, 84-230 Rumia; www.tgrh.org

**Stowarzyszenie Upamiętniania Polaków Pomordowanych na
Wołyniu z siedzibą w Zamościu** – ul. Bazylińska 3,
22-400 Zamość

**Stowarzyszenie Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich
Nacjonalistów „Na Rubieży”** – ul. Oławska 2, piętro II,
50-123 Wrocław; www.narubiezy.republika.pl

**Stowarzyszenie Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Ukraińskich
Nacjonalistów we Wrocławiu Zarząd Główny** – ul. Kościuszki 35B-E,
50-011 Wrocław; www.stowarzyszenieuozun.wroclaw.pl

Stowarzyszenie „Wspólne Korzenie” – ul. Rynek 18/12,
20-111 Lublin; www.wspolnekorzenie.org

Stowarzyszenie „Wspólnota Bukowińska” – ul. Elektronowa 2,
65-730 Zielona Góra

Stowarzyszenie „Wspólnota Kresowa” – ul. Niepodległości 1,
48-100 Głubczyce; www.wspolnota-kresowa.neostrada.pl

Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” – ul. Krakowskie Przedmieście 64,
00-322 Warszawa (Dom Polonii); www.wspolnotapolska.org.pl

Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” Oddział w Krakowie
– ul. Rynek Główny 14, 31-008 Kraków (Dom Polonii);
www.wspolnota-polska.krakow.pl

Stowarzyszenie Współpracy Polska-Ukraina „Nadworna”
– ul. Reymonta 45, 45-072 Opole; www.swpu.pl

**Stowarzyszenie Żołnierzy Kresowych Armii Krajowej „Wiano Ich
Rodzin i Przyjaciół”** – ul. Baczyńskiego 156, 91-170 Łódź

Studencka Międzyuczelniana Organizacja Kresowiaków
– ul. Wrzosowa 50, 05-091 Ząbki; www.smok-polska.ugu.pl

**Studencka Międzyuczelniana Organizacja Kresowiaków Oddział
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II**

– Aleje Raclawickie 14, 20-950 Lublin, Collegium Norwidianum 111;
www.kul.pl

**Światowe Stowarzyszenie Zabuzan, Kresowian, Repatriantów,
Spadkobierców, Rodzin, Następców Prawnych, Sympatyków
z siedzibą w Rzeszowie** – ul. Rynek 7, 35-061 Rzeszów

Światowy Kongres Kresowian – ul. Moniuszki 13, 41-902 Bytom;
www.kresowianie.com

**Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej Okręgi
„Bez Ziemi”** – ul. Zielna 39, 00-108 Warszawa;
www.armiakrajowa.org.pl

Świebodziński Związek Kresowian – ul. Kręta 11,
66-200 Świebodzin; www.swiebodzinskizwiazekkresowian.pl

Towarzystwo Miłośników Kultury Kresowej – ul. Legnicka 65,
54-206 Wrocław; www.kresowianie.info

**Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich
Klub w Kluczborku** – ul. Wolności 27, 46-200 Kluczbork

**Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich
Klub w Olsztynie** – ul. Prosta 5/6, 10-028 Olsztyn

**Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich
Oddział Jeleniogórski** – ul. Bohaterów Getta 2, 58-500 Jelenia Góra;
www.lwow.com.pl/tmlikpw.html

**Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich
Oddział Łódź** – ul. Traugutta 18/308, 90-113 Łódź

**Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich
Oddział Stryjan** – ul. Zwycięstwa 1/12, 44-100 Gliwice

**Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich
Oddział w Bytomiu** – ul. Moniuszki 13, piętro I, 41-902 Bytom;
www.lwow.com.pl/tmlikpw.html

**Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich
Oddział w Częstochowie** – ul. Nowowiejskiego 3, piętro I,
42-200 Częstochowa

**Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich
Oddział w Gdańsku** – ul. Horeszków 18A, 80-119 Gdańsk;
www.lwow.com.pl/tmlikpw.html

**Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich
Oddział w Głubczycach** – ul. Niepodległości 14, 48-100 Głubczyce

- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Jarosławiu – ul. 3 Maja 4, 37-500 Jarosław;
www.tml-jaroslaw.pl
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Katowicach – ul. Warszawska 37, 40-010 Katowice
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Kędzierzynie-Koźlu – ul. Skarbowa 10,
47-200 Kędzierzyn-Koźle
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Wschodnich Oddział**
w Kłodzku – ul. Łukasiewicza 4, 57-300 Kłodzko
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Krakowie – ul. Piłsudskiego 27, 30-111 Kraków;
www.lwow.com.pl/tmlikpw.html
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Legnicy – ul. Zielona 13, 59-220 Legnica
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Lublinie – ul. Radziwiłłowska 11, 20-080 Lublin;
www.lwow.com.pl/tmlikpw.html
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Opolu – Plac Kopernika 12, 45-040 Opole;
www.tmlikpw.opole.pl
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Poznaniu – ul. św. Marcina 80/82/336, 61-809 Poznań;
www.lwowiacy.pl
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Szczecinie – Aleja Wojska Polskiego 96, 70-484 Szczecin;
www.lwowiacyszczecin.aktywneowes.pl
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Tarnowie – ul. Piłsudskiego 24, 33-100 Tarnów
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział w Zielonej Górze – ul. Lisowskiego 1, 65-072 Zielona Góra
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Oddział Wrocławski – ul. Łokietka 4, 50-243 Wrocław;
www.lwowiacy.wroclaw.pl
- Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich**
Zarząd Główny – ul. Ruska 32/33, 50-079 Wrocław;
www.lwow.com.pl/tmlikpw.html

- Towarzystwo Miłośników Polesia i Białkowa** – Białków 56,
69-108 Białków; www.tmpolesiaibialkowa.cba.pl
- Towarzystwo Miłośników Polesia Zarząd Krajowy**
– ul. Borowskiego 31, 66-400 Gorzów Wielkopolski;
www.polesie.polinfor.net
- Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej**
– ul. Gagarina 34/36, 87-100 Toruń
- Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział Pomorski** – ul. 3 Maja 71, 81-850 Sopot; www.tmwizw.masternet.pl
- Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział Rzeszów** – www.pl-pl.facebook.com/tmwizw.rzeszow
- Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Gorzowie Wielkopolskim** – ul. Korczaka 2D/7,
66-400 Gorzów Wielkopolski; www.giik.pl
- Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Łodzi**
– ul. Wiwulskiego 13/18, 93-545 Łódź
- Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Mrągowie** – Plac Bolesława Prusa 8, 11-700 Mrągowo
- Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Olsztynie** – ul. Kopernika 45, 10-900 Olsztyn;
www.tmwizw.olsztyn.pl
- Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Poznaniu** – ul. Stary Rynek 51, 61-772 Poznań;
www.tmwizw.republika.pl
- Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Warszawie** – ul. Krakowskie Przedmieście 64, 00-322 Warszawa
- Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia** – ul. Krakowskie Przedmieście 64/10, 00-322 Warszawa
- Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia Oddział w Chełmie**
– ul. Lwowska 51, 22-100 Chełm; www.tmwip-chelm.org.pl
- Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia Oddział w Inowrocławiu**
– ul. Sikorskiego 30A/15, 88-100 Inowrocław
- Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia Oddział w Nidzicy**
– ul. Kościuszki 5B/2, 13-100 Nidzica
- Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia Oddział w Olsztynie**
– ul. Kościuszki 34/11, 10-504 Olsztyn
- Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia Oddział w Oświęcimiu** –
ul. Kochanowskiego 20/8, 32-602 Oświęcim

- Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia Oddział w Toruniu**
– ul. Grudziądzka 14/16, 87-100 Toruń
- Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia Oddział we Wrocławiu** –
ul. Oławska 2, piętro II, 50-123 Wrocław
- Towarzystwo Miłośników Ziemi Podhajeckiej** – ul. Kościuszki 71,
55-200 Bystrzyca Oławska; www.podhajce.org
- Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział w Białymstoku** –
ul. Świętojańska 22, 15-277 Białystok; www.tpgiw.pl
- Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział w Elku**
– ul. Wojska Polskiego 47, 19-300 Ełk
- Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział w Giżycku**
– ul. Górna 9, 11-500 Giżycko; www.grodnovilno.pl
- Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział w Lublinie**
– ul. Rynek 18, 20-111 Lublin
- Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział w Łomży**
– ul. Nowa 2, 18-400 Łomża
- Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział w Ostrołęce**
– ul. Kilińskiego 32, 11-400 Ostrołęka
- Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział w Stargardzie
Szczecińskim** – ul. Piłsudskiego 105, 73-110 Stargard Szczeciński
- Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział w Węgorzewie**
– ul. Portowa 1, 11-600 Węgorzewo
- Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna Oddział we Wrocławiu**
– ul. Odrzańska 39/40, 50-114 Wrocław; www.grodnovilno.pl
- Towarzystwo Przyjaciół Krzemieńca i Ziemi Wołyńsko-Podolskiej** –
ul. Rynek 18/12, 20-111 Lublin
- Towarzystwo Przyjaciół Wilna i Grodna w Słupsku**
– Aleja Sienkiewicza 19, 76-200 Słupsk; www.kresowiacyslupsk.pl
- Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Lidzkiej** – ul. Barokowa 2,
83-253 Gdańsk; www.tpzemilidzkiej.pl
- Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Wileńsko-Nowogródzkiej w Szczytnie**
– ul. Działkowa 26, 12-100 Szczytno
- Towarzystwo Ratowania Dziedzictwa Kulturowego Kresów Dawnych
i Obecnych „Ojcowizna”** – ul. Portowa 1, 11-600 Węgorzewo
- Towarzystwo Rodu Plewako** – ul. Związku Walki Młodych 20/32,
02-786 Warszawa; www.plewako.pl

- Uniwersyteckie Koło Naukowe Miłośników Ziem Kresowych na
Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu**
– www.knmzk.cba.pl
- Warmińsko-Mazurski Oddział Fundacji na rzecz Pomocy Dzieciom
z Grodzieńszczyzny „Dom Polonii” w Żytkiejmach**
– ul. Świerczewskiego 18, 19-505 Żytkiejmy
- Warszawska Inicjatywa Kresowa Domu Spotkań z Historią**
– ul. Karowa 20, 01-999 Warszawa; www.dsh.waw.pl
- Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Grodna i Wilna**
– ul. Krakowskie Przedmieście 64/4, 00-322 Warszawa
- Wołyń Bliżej** – ul. Kopernika 49, 23-300 Janów Lubelski; www.wolynblizej.pl
- Wspólnota Małych Ojczyzn** – ul. Pawia 9, 87-100 Toruń
- Zarząd Główny Związku Szlachty Polskiej** – ul. Żurawia 43/116, 00-680 Warszawa; www.szlachta.org.pl
- Związek Legionistów Polskich i Ich Rodzin** – ul. Traugutta 18, 90-113 Łódź; www.pilsudczycy.jpilsudski.org
- Związek Ormian w Polsce im. ks. Arcybiskupa Józefa Teodorowicza z siedzibą w Gliwicach** – ul. Prymasa Stefana Wyszyńskiego 7/2, 44-100 Gliwice; www.ormianie.pl
- Związek Repatriantów RP** – ul. Zamkowa 2, 32-005 Niepołomice
- Związek Sybiraków Oddział w Krakowie** – ul. Basztowa 22, 31-156 Kraków; www.sybiracy.krakow.pl
- Związek Sybiraków Oddział w Lublinie** – ul. Narutowicza 73, 20-019 Lublin; www.zwiazeksybirakow.stefa.pl
- Związek Sybiraków Oddział Wojewódzki w Gdańsku**
– ul. Wita Stwosza 73/15, 80-305 Gdańsk; www.sybiracy.org
- Związek Sybiraków Oddział Wrocław** – ul. Kazimierza Wielkiego 61/4, 50-077 Wrocław; www.sybiracy.wroc.pl
- Związek Sybiraków III Rzeczypospolitej Polskiej**
– ul. Chrobrego 11/2A, 50-224 Wrocław; www.sybiracy.info.pl
- Związek Sybiraków Zarząd Główny** – ul. Mazowiecka 12, piętro III, 00-048 Warszawa; www.sybiracyzg.pl
- Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce**
– ul. Broniewskiego 11/46, 01-780 Warszawa; www.ztgsokol.org
- Związek Wypędzonych z Kresów Wschodnich RP**
– ul. Moniuszki 13, 41-902 Bytom; www.kresowianie.com

Eugeniusz Sakowicz, Paweł Szuppe, Warszawa